

CAMIL PETRESCU
Rapid
Constantinopol - Bioram
CAMIL PETRESCU
RAPID—CONSTANTINOPOL—BIORAM
RESTITUIRI
serie îngrijită de MIRCEA ZACIU
Coperta de VASILE POP-SILAGHI
CAMIL PETRESCU
RAPID —
CONSTANTINOPOL —
BIORAM
Simplu itinerar pentru uzul
bucureștenilor
Ediție îngrijită, prefată și note de ION CRISTOIU
EDITURA DACIA
CLUJ 197

40 CĂLĂTORIE TRĂITĂ CU LUCIDITATE

De fapt, o călătorie la Constantinopol, prin posibilele sale tentații, e un examen în fața prozatorului și gânditorului Camil Petrescu. Dacă lumea asupra căreia se apleacă un scriitor, trăsăturile ei caracteristice, joacă un rol însemnat în alegerea unei anume formule literare, atunci Levantul oferea lui- Camil Petrescu tentația prozei exotice, pitorești, adică unui soi de literatură deseori ridiculizată de publicistul Camil Petrescu. Că scriitorul trece strălucit acest examen, o dovedește memorialul său de călătorie *Rapid—Constantinopol—Dioram*, apărut în 1933. Ba mai mult, într-o consecvență exemplară, cartea se înscrie organic în ansamblul creației camilpetresciene, pecetluită cum e de o constanță a acesteia din urmă: luciditatea. **În** literatura noastră — e un adevăr bine cunoscut — Camil Petrescu se înscrie ca unul dintre cei mai lucizi creatori, aparținând unei galerii spirituale de scriitori universali dintre care putem enumera pe Stendhal sau André Gide. Asemenea eroilor săi, Camil Petrescu se observă continuu, în chiar procesul creației sale. El suferă cunoscutul proces de dedublare întâlnit la eroii săi, pe care l-am numi, într-o formulă hussariană, proces de dedublare a eului în *eu actor* și *eu spectator*. Paralele cu *eul creator*, înaintînd neconștient în creație, descoperind noi forme pentru conținuturi sufletești noi, se instituie un *eu spectator*, critic, care observă cu luciditate întreg procesul, trage concluzii asupra lui. **În** ansamblul operei lui Camil Petrescu, creația pro- priu-zisă nu poate fi despărțită de meditația asupra •creației.

Întâlnirea celor două planuri diferă de la o operă la alta. Uneori, meditația asupra formei literare se face în afara creației propriu-zise (vezi *Addenda la „Falsul tratat”* pentru teatru, *Noua structură și opera lui Marcel Proust* pentru roman), alteori, ea se realizează în chiar interiorul operei literare (vezi considerațiile asupra romanului, asupra creației în general, în *Patul lui Procust*). Cea din urmă modalitate, utilizată și în memorialul de călătorie analizat în studiul de față, impune o atenție deosebită. Ea se încadrează unui specific al creației camilpetresciene sesizat de Tudor Vianu: „Camil Petrescu este un autor reflexiv. De la Barbu Delavrancea și Duiliu Zamfirescu nici un scriitor n-a îndrăznit să amestece în narațiunile și analizele sale atâtea idei generale” (*Arta prozatorilor români*, voi. II, pag. 275, E.P.L., 1966). O asemenea modalitate cuprinde riscurile de ridicol ale oricărei proze de idei: „filosofarea” în sens peiorativ. Capcana este evitată însă strălucit de Camil Petrescu, prin crearea unor personaje excepționale, „cu o viață intelectuală intensă, personaje pentru care revelațiile în plan teoretic ating însemnătatea unor cotituri în destinul sufletesc. Ștefan Gheorghidiu, Ladima, Gelu Ruscanu sînt personaje pentru care meditația, ideile generale, constituie temei de viață și de moarte, căci, între viziunea lor asupra lumii și faptele lor cotidiene se instituie o consecvență de neclintit. Această consecvență transformă ideile generale din carte în parte integrantă a narațiunii. E, dealtfel, unul din secretele prozei camilpetresciene, al emoției pe care o stîrnește orice dezbateri teoretică din cuprinsul romanelor

sale, lucru nesesizat de imitatorii lui de astăzi, autori de „filosofări” pe pagini întregi, de considerații abstracte exterioare personajului și narațiunii. Un alt mijloc, în strînsă legătură cu primul, ar fi marele dar de eseist al lui Camil Petrescu, exprimat în tensiunea conferită oricărei dezbateri intelectuale.

Înscris pe o direcție fundamentală a creației camil-petresciene, *Rapid—Constantinopol—Bioram* este memorialul unei călătorii trăite lucid, în care, paralel cu voluptatea sentimentală a călătoriei, cu gesturile și replicile celui care joacă „teatrul călătorului”, se instituie observatorul acestor trăiri, cu tentativa de a dezvălui mecanismele ascunse ale călătoriei, precum și ale întocmirii unui memorial pe marginea ei. Rezultatul este o carte plină de tensiune intelectuală de la un capăt la celălalt, în care nararea reportericească se împletește cu meditația asupra călătoriei, un jurnal de călătorie în interiorul căruia se meditează asupra mecanismelor memorialului de călătorie în general.

Un asemenea mecanism dezvăluit cu luciditate privește raportul subiect-obiect într-o călătorie.

Cartea începe polemic, oarecum paradoxal (fapt obișnuit la un scriitor care nu se sfiește uneori, ca în cunoscuta discuție cu doamna T., din *Patul lui Procust*, să proclame Upsa talentului ca o condiție necesară pentru un destin de scriitor):

„Nu-mi plac călătoriile. Sint superficiale toate ș4 uneori vulgare ca niște vise ratate. Cînd nu poți cunoaște pe cei care te înconjoară de ani și cînd logodnicul și logodnica frenetici divorțează peste

citeva luni cu constatarea că «nu s-au cunoscut»», cum vreți ca aceiași oameni să cunoască orașele pe care le văd în două trei luni și semenii pe care-t întâlnesc câteva zile?»

Se află aici o primă observație asupra mecanismului subiect-obiect în realizarea unei călătorii. **În** descoperirea adevărului asupra locurilor vizitate, rolul esențial îl joacă subiectul călător, căruia îi trebuie **un** studiu anterior călătoriei pentru a-l afla. Dealtfel, această primă idee generală, pusă explicit în primele pagini ale cărții s-ar putea desprinde și din gesturile scriitorului pe tot parcursul călătoriei. Dimineța unei noi incursiuni îl găsește aplecat asupra cărților:

„Pînă se deșteaptă lumea de-a binelea în acest Levant leneș, citesc cu patimă din cărțile despre viața lui, pe care încă de ieri le-am împrumutat în teanc de la un student turc, atașat de noi”.
Alteori, ca în cazul tainei cipreșilor, nici cărțile nu pot să dea o lămurire: *„Aș vrea să întreb, aș vrea să aflu din cărți și nicăiri nu găsesc nici o lămurire”.*

Peisajului exterior îi revine în schimb contribuția la realizarea atmosferei locurilor vizitate. Dar și în acest domeniu, un rol esențial îl joacă subiectul călător, prin ceea ce știe dinainte despre locurile vizitate, prin punctul de sprijin pe care i-l oferă adevărul asupra acestor locuri. Ponderea subiectului în realizarea unei călătorii este relevată de Camil Pe- trescu prin evidențierea lucidă a rolului deținut de adevărul despre aceste locuri. Orice călătorie — e un lucru știut — se realizează și datorită memoriei călătorului asupra itinerarului de parcurs. Fenomenul e cu atât mai

evident în cazul locurilor istorice. Mal mult ca într-altă parte, locul istoric e neutru, memoria călătorului umblat la școli urmînd să-i dea semnificația cuvenită. Waterloo, ca să iau numai un exemplu, e un cîmp obișnuit pentru călătorul lipsit de elementarele date istorice asupra lui; pentru cunoscător, el devine cîmpul înfrîngerii lui Napoleon, scena uneia din cele mai grandioase bătălii ale istoriei universale. Astfel, o primă condiție a reacției sentimentale în fața acestui loc o constituie cunoașterea elementară. Dar și aici se ivesc diferențele, căci pe fondul adevărului elementar intervine subiectivitatea fiecăruia, intervin preocupările sale, în fine, însuși gradul de interiorizare a istoriei. Acest mecanism psihologic al oricărei călătorii e relevant cu luciditate de Camil Petrescu. Călătorind pe străzile Constantinopolului, trăind din plin nostalgia omului ai cărui strămoși au depins de acest spațiu istoric, el nu omite să dezvăluie resortul intim al trăirii:

„Seria mea suflătească dibuie să se încorporeze acestei realități de aproape 1500 de ani în diferitele ei transformări. Dacă n-ar fi tăblița, n-ai deosebi cu nimic mahalaua istorică de celelalte și nici așa nu știu unde se sfîrșește, unde se limitează, iar cînd, în zilele următoare, am străbătut cu o nostalgie ancestrală mahalalele cu ulițe în costișe, cu lespezi desprinse, legate cu smocuri de iarbă între ele, între case negre de lemn, cu balcoane cu geamlîc și grădini închise, pe la răspintii cu platani, n-am cunoscut nimic și nu m-a recunoscut nici o stafie. Să fie tăblița, să fie ce adăogim noi totul?”

Că reacția sentimentală depinde și de ceea ce conferă subiectul călător obiectului, o demonstrează nepăsarea lumii din Constantinopol la semnificația istorică a locurilor prin care trece călătorul:

„Pe această lungă cale (care mai târziu e chiar spinarea lanțului de șapte coline istorice și mola-tece, ca ale Romei rivale) zeci de mii de bărbați, femei și copii se duc la munca lor, la necazurile lor, la slujbă, la circiumă, la băcănie, iar printre oamenii ■aceștia care trăiesc ziua de azi (proprietarul așteaptă chiria, la atelier e muncă grea, băcanul dă lipsă la cîntar, în port nu e de lucru) și care știu despre Constantin Porphyrogenetul și Mohamed al II-lea mai puțin decît vizitatorii străini — noi, care căutăm ce-a mai rămas de acum o mie și sute de ani, sîntem niște zănateci care trăim într-altă lume”.

Descinzînd din el, se înscrie mecanismul psihologic al călătoriei pentru fiecare. Există, deci, într-o formulare paradoxală, atîtea călătorii, cîtî călători sînt. Obiectul rămînînd același, trăirea sentimentală, gin- durile iscate depind de ceea ce-i conferă fiecare, de adevărul revendicat de fiecare asupra locurilor vizitate. Paralel, așa cum demonstrează istoria literaturii, există tot atîtea însemnări de călătorie cîtî călători. Între trăirile călătorului Camil Petrescu, pentru care Stambulul înseamnă „înalta Poartă”, locul de noroc și nenoroc al țărilor românești, și cele ale excursio-niștilor din grup se instituie o diferență adîncă, observată cu luciditate: „Dar vasul a plecat după cele trei minute de oprire, doamnele în rochii ușoare sportive, care sînt cu mine lîngă botul

*negru, dincolo de cabina pilotului, nici nu știu ce drumuri de moarte am străbătut în gînd. Seria lor e Pierre Loti spre a cărui calenea ne îndreptăm acum*⁷.

Observația călătoriei „pentru noi” se înfîlnește cu o preocupare mai veche a scriitorului. Memorialul de călătorie își revendică importanța și din punctul de vedere al istoriei literare. Parte integrantă dintr-o Operă, memorialul reia, în contextul noii forme, teme și motive ale întregii creații camilpetresciene. Am văzut mai sus, reluat în contextul mecanismului psihologic al călătoriei, motivul adevărului drept criteriu de apreciere a oricărei experiențe omenești. Iată acum, în sublinierea rolului jucat de subiect, motivul camilpetrescian al „obiectului pentru noi”, al relativității unghiurilor de vedere. Motivul, după o mărturie din jurnalul său, constituie o obsesie în întreaga creație a scriitorului. Faptele, oamenii, întâmplările sînt relativ neutre prin ele înseși. Devenind „pentru noi”, subiectul le conferă o anume semnificație, în funcție de care se stabilește și atitudinea lui. Diferențele dintre semnificații, dintre unghiurile de vedere se stabilesc în timp sau în spațiu. Astfel, în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, există în timp două unghiuri diferite de reflectare a personajului feminin, Ela. În *Patul lui Procust*, unde dispunerea e spațială, fiecare erou există diferit pentru fiecare, gândurile, reacțiile sentimentale se orînduiesc în semnificații conferite de unghiul de vedere al fiecărui personaj în parte. În aceeași măsură, putem afirma că, în această călătorie, există un Tarigrad pentru Gamil Petrescu, diferit

de cel al locuitorilor acestui oraș sau de al doamnelor care-l însoțesc pe autor în călătorie. Un mecanism adine al însemnărilor privește raporturile lor cu cititorul. Mai mult decât orice altă formulă literară, memorialul de călătorie se scrie pentru un anumit public, pentru publicul „rămas acasă”. O călătorie e o deplasare dintr-un spațiu în altul. Premisa ei esențială: noutatea adusă călătorului de noul spațiu în raport cu cel din care a plecat. Paralel, premisa fundamentală a însemnărilor de călătorie o constituie faptul că prin ele cei „rămași acasă” vor afla despre noul spațiu acele lucruri pe care le-ar fi aflat dacă ar fi fost ei înșiși acolo. Din acest motiv, alcătuirea unui memorial de călătorie poartă, în conținut și în formă, pecetea configurației spirituale a celor „rămași acasă”. Acest mecanism ascuns e demascat de Camil Petrescu nu numai prin subtitlul cărții („Simplu itinerar pentru uzul bucureștenilor”), dar și printr-o categorică mărturisire:

„Cred că e de prisos să descriu Stambulul pentru franțuzii și nemții care nu l-au văzut. Nu mă simt nici autor de pitoresc literar, nici de filme internaționale.”

Scriu aci însemnări pentru prietenii de acasă, anume, și această cunoaștere dă și măsura și întorsul din pană”

Publicul cititor al memorialului e precizat de la început. Ecourile se fac simțite alt în stilul memorialului, cât și în conținutul lui. Cartea pune liminar problema în termenii comunicării: cum să comunici exact publicului „rămas acasă”, fără riscurile neînțelegerii, ceea ce întâlnești în cale?

Soluția e un permanent apel la cunoștințele „celor rămași acasă”, o permanentă asociere între cele de aici și cele de acolo, cu atât mai mult cu cât lumile au puncte asemănătoare:

„De pildă ora aceasta a nămezii, cu lumina ei care fierbe, mișcarea de răspîntii, cu prelungirea ei pe străzile strimbe în sușuri, dau la fiecare colț învălmășeli de senzații al căror fel nu se poate lămuri prea mult pentru străinul ■■■ în genere.
Dar pentru un prieten bucureștean se poate spune minunat: Străbătem în fuga automobilului un cartier cum e strada Carol și Calea Șerb an Vodă, însă cu casele mai înalte, mai răsăritene încă și încă mai neumbrate (tramvaiele sînt verzi și roșii), urcînd spre colinele istorice ale Stambulului sfînt”.
Asemenea asociații, în care se ține cont de memoria receptorului, se ivesc destul de des în cartea lui Camil Petrescu. Astfel, adîncimea mării e „cît din muntelui Caraiman pînă la gara Bușteni”; teatrul de varietăți „Taxim” e o grădină de vară acoperită, ca berăriile la Moși; pe o anume stradă se merge ca pe sub zidurile Arsenalului bucureștean etc. Uneori, simpla comparație nu ajunge și atunci scriitorul recurge la mijloace mai complicate:
„Pentru cei care au străbătut trecătoarea de la Turnu Severin în sus se poate cîrpi o imagine a gîlului de apă care desparte Europa de Asia. Trebuie să scoase stîncile de la Porțile de fier oprită scurgerea prea văzută a șuviului”.
O imagine își pot făuri și cei care n-au trecut **pe** la Turnu Severin:*

„Ba chiar și pentru cel care nu cunosc decât

fileul de la Călimănești la

făuri o Brezoi se poate imagine.

la un Desfaceți și depărtați, cam kilometru, un mal înalt, stîncos, de altul, umpleți cotul cu apă adîncă, potolită și, sporind ruinele

lui asemeni mesei Traian de o parte și de alta, adăogați castele sarazine, suprimați ici și colo șoseaua, înlocuiți aci cu mersul pe apă”
De fapt, soluția reprezintă o aplicare la datele memorialului de călătorie a cunoscutei soluții camil- petresciene în problema comunicării: utilizarea asociației intelectuale. Adept al literaturii de cunoaștere, scriitorul a resimțit cel mai mult dramatica întrebare: „unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?” în context camilpetrescian: unde vei găsi cuvîntul în stare să exprime exact adevărurile sufletești, subtilele nuanțe ale lumii interioare. Ca și în cazul memorialului, două lumi se raportează una la alta: lumea interioară, a adevărilor psihologice și lumea receptorului, a celui care trebuie să înțeleagă exact ceea ce se petrece în lumea sufletească. Prin această încheștare, se explică o serie de gesturi ale scriitorului Camil Petrescu,

neînțelese în afara unei raportări la datele fundamentale ale unei obsesii: utilizarea parantezelor de regie în teatru, spaima în fața greșelilor de tipar, istovitoarele explicații ale creației sale etc. Soluția cea mai fericită a problemei este utilizarea asociației: procesul intim, pentru a cărui expresie directă vocabularul se dovedește sărac, e asociat cu procesele exterioare, cunoscute cititorilor și, astfel, în stare să le ofere o idee adecvată. Ca să dau numai un exemplu, iată cum nevoia de a exprima o stare psihologică greu definibilă trimite la o stare mai cunoscută: *„Au tresărit toți și apoi au rămas încremeniți de nedumerire, ca și când din tavan s-ar fi desprins, și-ar fi căzut în mijlocul mesei, peste farfuri și pahare, o cobra încolăcită și împăiată”*. (Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război).

Obsedat de aceeași problemă, memorialistul apelează, pentru a comunica exact ceea ce vede în lumea Constantinopolului, la asocierea cu privilegiști de „acasă”, destul de cunoscute bucureștenilor.

De preocupările publicului cititor depinde și bagajul de idei al însemnărilor de călătorie. Mai ales în cazul unei călătorii-pretext, cum este cea a lui Camil Petrescu, problemele abordate în lucrare nu se pot situa în afara timpului și locului în care trăiesc cititorii. La Camil Petrescu, această orientare e mult înlesnită de spiritul său polemic, gata oricând să intervină în problemele ce se dezbat la un moment dat. În plus, însăși realitatea istorică a Bizanțului, începând cu destinul ei

încărcat de misticism, pînă la modernizarea
 impusă de Atatiirk îi oferă destule pretexte pentru
 a medita la problemele României din anii '30–'33.
 Trecerea lor în revistă se impune cu alt mai mult
 cu cît multe din ele constituie chiar permanențe
 ale întregii publicistici camilpetresciene.
 Una din ele se referă la raportul tradiție—moderni-
 tate, realitate națională — forme occidentale.
 Pretextul 11 constituie descrierea marilor
 avantaje, pentru Turcia, ale europenizării impuse
 de Mustafa Kemal. În realitate, problema este pusă
 și pentru că ea agită în acel moment spiritualitatea
 românească. Discuția asupra modernizării
 României, asupra „formelor fără fond”, începută
 odată cu reacția conservatoare a „Junimii”, este
 reactualizată puternic în anii călătoriei lui Camil
 Petrescu la Constantinopol de atacurile „Gîndirii”
 împotriva europenizării, a modernizării României.
 Fără nici o pretenție de nuanțare, Camil Petrescu
 pledează, ca dealtfel tot cercul Iovinescian, pentru
 ideea sincronismului, aducînd ca argument în plus
 imaginea sensibilă a altoiului.
 Nu lipsită de actualitate în epocă e și problema
 raportului religie—știință, iraționalism—
 raționalism. Pretextul 12 constituie realitatea
 istorică a unui Bizanț mistic; dar adevărata țintă e
 dezbateră una din cele mai complexe probleme
 ale României și Europei din acel timp. Sintem în
 perioada cînd atacurile la adresa raționalismului, a
 scientismului, sosite dinspre „trăirism” și
 „gîndirism” își fac tot mai mult loc în cultura
 noastră. **Însă**, unor idei retrograde ca îndemnul
 întoarcerii la Evul Mediu, critica civilizației opuse
 arbitrar culturii etc., li se dă imediat replica de

către forțele progresiste, în frunte cu P.C.R. De altfel, adresa exactă a problemei o mărturisește Camil Petrescu deschis, odată cu poziția sa categorică în această problemă:

„Mărturisim că adâncind în noi motivele și fără să făgăduim frumusețile Bizanțului, nu încercăm nici o nevoie de întoarcere la Evul Mediu, așa cum ni se cere în ultimul timp, ci mai curînd simțim esențial afinități pentru acel humanism occidental trudit nu de ideea cultului Fîinței Supreme, sau de problema fericirii viitoare, ci urmărind cu prețul oricărei jertfe, fie și cu sacrificiul vieții de apoi, un alt soi de năluca, aceea a adevărului, a cunoașterii, a biruinței conștiinței substanțiale, inhibiți morale, asupra materiei, deasupra principiului »mîntuirii« și »frumosului« însuși”.

În sfîrșit, o a treia problemă abordată este cea a adevărului în artă. Deși pornită de la realitatea artei bizantine, nici ea nu este pusă în mod întîmplător. Raportul artă—cunoaștere, formă—fond constituie una din temele predilecte ale dezbaterilor literare dintre cele două războaie mondiale, dezbateri în care pozițiilor cu tendințe formaliste, estetizante li se opune ideea *artei pentru adevăr* profesată de oele mai valoroase creații din literatura epocii. Consecvent întregii sale creații, Camil Petrescu găsește încă un prilej — distanțîndu-se de cercurile formaliste — pentru un elogiu adus artei ca mijloc de cunoaștere:

„Vidul acestor acrobații de frumusețe ne întărește mai mult în convingerea de atîtea ori exprimată e& frumosul de orice înțeles în afară de cel de cunoaștere, nu ține de esența artei, deși farmecul lui poate fi uneori amețitor, așa cum se întîmplă de

*pildă în această fuziune de frumusețe grecească și
orientală, în această montare «nemaivăzută»."*
E o profesie de credință pe care, în aceeași încor-
dare intelectuală din întreaga sa operă, Camil Pe-
trescu și-o respectă întru totul în memorialul de
față.
ION CRISTOI

UNOTA ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reproduce prima ediție a cărții apărută în 1933 la Editura „Cartea Românească”. Ortografia a fost modernizată, cu excepția genitivului *ei*, a unor forme ca *strein*, *sentinelă*, *coașe*, *contimporanul*, *adăogin* etc., a cuvintelor de proveniență străină: *coucheta*, *pullovere* etc. menite a evidenția pe scriitorul înclinat către neologism. Formele paralele au fost păstrate întocmai: *kilometru* — *chilometru*, *cobori* — *scobori*, *cari* — *care*, *streașină* — *streșină*, *operele* — *operile*, *pivniță* — *pimniță* etc. De asemenea, în ortografierea numelor proprii, am păstrat toate variantele folosite de autor: *Porfirogenetul* — *Porphyrogenetul*, *Mahamed* — *Mohamed* — *Mohamet*, *Bajazet* — *Baia- zet* — *Baiazid*. *Ankara* — *Ancara* etc. Greșelile de tipar — atît de problematice pentru Camil Petrescu au fost îndreptate tacit.

Notele de la sfîrșit au rostul de a spori mai mult înțelegerea unei cărți legate cu nenumărate și trănice fire de restul creației camilpetresciene. Pentru a evita confuziile, notele editorului sînt însemnate cu cifre romane.

i. c.

PASIENTA PRELIMINARĂ

Nu-mi plac deloc călătoriile. Sînt superficiale toate și uneori vulgare ca niște vise ratate. Cînd nu poți cunoaște pe cei care te înconjoară de ani și cînd logodnicul și logodnica frenetici divorțează peste cîteva luni eu constatarea că „nu s-au cunoscut”, cum vreți ca aceiași oameni să cunoască

orașele pe care le văd în două trei luni și
semenii pe care-i întâlnesc câteva zile?
Dealtminteri peisagiile exterioare — cele mai
frumoase chiar — sînt neapărat mai puțin
interesante decît cele interioare, care merg în
tine ca în adîncimi fosforescente de mină și
de moarte.
Nu există în largul lumii un drum mai plin de
emoții, de neprevăzut, de lucruri uimitoare și
de zigzaguri mai năzdrăvane decît sufletul
unei femei. Călătoriile care uniformizează în
pitoresc au un singur interes real... să slu-
jească de cadru unor explorări sufletești.
Cînd deci prietenul meu, într-un pridvor de
deasupra mării molatece a Balcicului mi-a
făcut propunerea de a vizita, în cuprinsul
unei săp- tămîni, Țarigradul, am suris ca și
cînd mi-ar fi propus să facem cu ajutorul unui
proiectil julfvernian o călătorie în lună. Cînd a
insistat, am refuzat cu nedumerire și
îndîrjire. Pe urmă am început să mă
obișnuiesc cu traiectul ideii. Și pe terasa
Cazinoului din Constanța, porumbar de piatră
albă, bătut de valurile mării, îmi spuneam: în
definitiv e vorba de I» incursiune istorico-
geografică, adică de una care nu are nevoie
de nici o pătrundere. Istoria, cu cît ești mai
erudit cu atît o cunoști mai puțin, iar
geografia, cîtă vreme se mulțumește cu ce e
al ei, e atrăgătoare suprafață. Patru zile sînt
chiar prea mult pentru o asemenea năvălire
ideologico-barbară și relativ puțin ca

oboseală și pierdere de timp. Prima condiție a unei excursii folositoare și frumoase e să fie scurtă, grăbită și superficială, ca să poată prinde singura realitate sesizabilă când ești pe tărâm străin: atmosfera. Altminteri e necesară trudă, și studii îndelungi și temeinice, adică făcute acasă, în bibliotecă, mult pe îndelete. Adevărul începi să-l pipăi sigur când a devenit element de laborator: îl pui în raft, îl dai jos, compari, notezi, îl împachetezi din nou sau îl lași numai deoparte, pe birou, pentru a doua zi. Dacă „Orbii conduși de un bețiv” ai lui Peter Breugel nu te-au zguduit din prima clipă când i-ai privit, ci te-ai pus să-i studiezi, atunci erai în câștig dacă ți studiai acasă comparând reproduceri și compulsînd monografia. Puteai la rîndul tău să scrii un studiu poate și mai savant asupra tabloului de la Lichtensteinische Galerie. Acea „mică diferență” e totuși, ca între o instalație de uzină electrică vie și una care nu răspunde cînd întorci butonul.

DAR E FURTUNA

Seara vine rece și cu bură de avuz din imensitatea apropiată a mării, care spală cu furie digul și aruncă jerbe de apă pe promenada de piatră. Înapoia celor care joacă la ruletă și la bulă, e protector, în spate, orașul care-i va adăposti la noapte. Acum ei nu fac decît să cocheteze cu năvălirile prăbușite de apă, care-și stropesc dezordonarea lichidă de

geometria de piatră înaltă a Bulevardului.
Arunc pe jos gazetele abia sosite care vorbesc
în titluri pe două coloane de Furtuna de pe
Marea Neagră, vase refugiate în port, bărci
răsturnate, și tai în felii, gânditor, înghețata
de dinainte. O plimbare pe cheiul de piatră
îmi dă și mai mult impresia de toamnă și
noapte. Bărbații care se odihnesc, artritici, pe
bânci, stau strinși în pardesiuri, iar femeile,
deși arată genunchii și umerii căliți de soare,
au pullovere și șaluri de lână, eșarfe care
flutură în vânt, paralel cu părul despieptănat.
Urlul mării se face tot mai mult noapte,
orizontul, și-așa apropiat ca lupii noi veniți în
marginea satului, se unifică încet în întuneric.
Toate nopțile duc în sus până la marginile
Universului, dincolo de toate stelele mari cît
lumile, dar mai mult decît oricare, duce
noaptea asta grea de pe țărmul mării.
Să întrebăm oracolul, căci Pontul Euxin a fost
întotdeauna apropiat de zei. O monedă,
aruncată ca un zar pe masa verde cu pătrate
albe, aduce cu ea încă șapte. Se poate porni
pe mare.
Sub arcada sticloasă și aparent marmoreană
a Cazinoului, autoarea incomparabilă a
„Fecioarelor despletite”¹¹ mă întrebă ou oichi
nesiguri și cu suris mirat:
— Sincer, spui? N-ai mai fost încă pe
mare? Și pleci pe o vreme ca asta?
— Sigur, vaporul e bun, comandantul
excelent, numai marea e rea. Nu ți-e frică de
răul de mare?

în privința asta sînt oarecum liniștit. Nu
vreau „să am” și „nu voi avea rău de mare”^m.
Dar de la dreapta spre stînga, pe tot
cuprinsul haotic, venit aproape și lichid, e o
anumită întunecare.

E ora 11 (cînd
sfîrșesc teatrele) și
pornesc singur —
căci bagajul e
înainte — spre
digul pustiu care
nu mă duce decît
înspre largul
mării. Mă întorc
pe muchea de
piatră, să găsesc

intrarea adevărată
în port. Nu
întîlneso pe
nimeni, ca într-un
sat, noaptea. Lîngă
mine, la poartă, o
sentinelă doarme
ghemuită în ghe-
retă, iar înainte,
umbre tăiate de
alte mal negre,
forme amestecate,

becuri luminând a
pustiu și linii de
cale ferată se
limitează de luciul
mării liniștite,
întrerupt și el de
arhitectura
corăbiilor
ancorate. Nici o
urmă omenească.
Totul pare
încremenit ca într-

un basm
comercial, ferit
prin dig de marea
furioasă. O
pornesc înainte
căutînd pe cine să
întreb. Mă
împiedic de
lanțuri, de parîme,
de traverse de cale
ferată. Pe fiecare
vas doarme cîte

cineva care ar fi
trebuit să fie poate
de veghe. Nu mai
știu de cînd merg.
Am ajuns în sfîrșit
la capăt și înțeleg
că sînt în portul
militar. Am dat și
de o sentinelă
trează care-mi
arată că
debarcaderul e în

colțul opus. Dacă
aș tăia luciul
bazinului în
diagonală, ar fi
mai scurt. Așa
trebuie să ocolesc
două laturi ale
dreptunghiului de
cheiuri. Vreun
chilometru poate
de mers iar pe jos

.Lungit, lipit de chei, „Regele Carol” e alb,
etajat și luminat electric ca un alt cazinou.
Constat cu oarecare mirare că mai e lume, în
afară de mine, care pleacă astă-seară. Sînt
mai întîi tovarășii numeroși ai grupului

nostru. își caută agitați locul pe punte. Sint pe urmă oameni de serviciu care încarcă pachete și coșuri pentru restaurant. Serviciul de poștă, controlul vămii, al poliției. Mă uimește că pe furtuna asta pregătirile de plecare seamănă cu cele dintr-o gară. Mai privesc încă o dată vasul-ca- zinou. Un coș negru lat și scurt e îndesat în mijloc, așa cam pe ceafă, înconjurat de alte mici coșuri, acestea albe însă, care ar fi vrut să fie parcă semne de întrebare, dar s-au oprit la jumătatea drumului cu gura căscată. Aliniat, două cite două, paralele, bărcile de salvare sint pe covertă, acoperite cu pinză. Hai să urcăm.

UN SPITAL PE VALURI
 încă înainte de pornirea vasului, în plin du-te vino, ofițerii aleg, din deprindere desigur, pe „Miss pachebot”. Vreo doi subțiri (în uniformă care, abil aleasă, le lasă în același timp aerul degajat și elegant, pentru că nu vrea să se impuie, al hainei civile) au încadrat o blondă mlădioasă și, în lumina becurilor, dulce ca un copil. Atrăgători și căutați de femei chiar pe uscat, ofițerii marinari sint vis devenit realitate pe vasul lor. Dealtfel poate că scriitorii ar trebui să folosească oricât de des comparația „important ca un ofițer de marină, cînd pornește vasul pe furtună”.

 E trecut de miezul nopții. Trei înștiințări de clopot pe punte, întrebări de: „gata?”, dezlegări de parime păroase, groase

cît niște șerpi ecuatoriali (vor sta încolăcite
ca niște clăi, cinci șase pe lingă coșurile albe
care ar fi vrut să întrebe ceva, dar au rămas
mai curînd mirate) și înțelegem că am pornit.
Dar e adevărat că nici mersul melcului nu e
atît de încet ca desprinderea unui vas mare
de uscat. Poate numai creșterea unei plante.
Printre celelalte vase, după un înspăimîntă-
tor uruit de macara, de parîme, după un scurt
zbierăt de măgar metalic, puternic și destul
de uimitor pentru un vas atît de cochet,
„Regele Carol” se strecoară lîn, călăuzit de
felinare roșii, spre rosturile lui în noaptea
udată, apostrofată cu minie înspumată, de
valurile demente. Stau la proră, drept ca un
băt de steag, izolat ca în ciocul unei păsări.
Vreau să văd ieșirea din port dintr-o singură
privire în noapte. Tăiem lîn umbrele care se
întretaie la rîndul lor.
Se înalță totul cu mine, ca spre un tavan
imaginar și cad de acolo peste parîme, peste
baloturi, peste grătare mari. Botul se
scufundă acum și el în adînc, ca un etaj care
se surpă, încerc să mă ridic în picioare, dar
alunec în toate părțile. Vasul a ieșit în mare.
Cobor totuși pe punte. Forfoteala a încetat.
Cei cîțiva care mai merg se reped dintr-o
proptea într-alta, cu haine de toamnă pe ei,
cei de pe bănci stau ghemuiți ca emigranții în
filme americane.

într-un ritm larg
vasul se urcă,
parcă o dată cu
jumătate de
pământ, spre cer,
pe urmă coboară,
pe cât se suise, în
golul lăsat de
valuri. Lumina e
mult mai scăzută
pe bordul lui, ca

un culoar aproape pustiu

M-am așezat pe bancă și încerc să pătrund în noaptea care se zbuciumă cu urlet, cu plîns de valuri, brusc prăbușit și iar ridicat. Nu văd decît, jos, talazurile pe care le luminează vasul cu becurile lui palide. Din cînd în cînd pe punte, cite o femeie trece sprijinită de bărbat ca de un infirmier. Treptat băncile se golesc, căci vasul suie mereu jumătate din existență spre cer, ca ;s-o coboare apoi arcuit în gol.

încep să facă înconjurul vasului ca un exercițiu de voință. Ca și mine mai sint alți încăpățînați, unii prinși de stilpi, alții culcați în bărcile de salvare. Cu pas electric, potrivit cu mersul înălțat și coborît al vasului, comandorul (figură de amarez de cinematograf „încă” tînăr) inspectează, ici și colo, nu mai știu ce.

E ora două, sint obosit, hai jos la cabină. N-am văzut nave străine, dar știu că vasele de călători, românești, au o răspîndită reputație de lux, mai mult decît merită. Interiorul „Regelui Carol” are un aer de bombonieră lucrată în alb și catifea roșie. În sala de lectură, în saloanele cu pian, fotolii adînci de piele așteaptă leneșe. Becuri ca niște cupe de cristal, multe, trepte scurte și coridoare acoperite cu covoare roșii, oglinzi și uși mici, duc în celule

mătăsoase, numerotate. Dar e aci o căldură care astupă nasul, moleșitoare. Mi s-a pus un nod în gît. Dealtfel, prin ușile întredeschise, îmi dau seama că mai fiecare cabină e cămăruță de spital. Credeam că aci nu voi mai vedea ridicîndu-se nimic în jurul meu. Dar pereții se înalță și ei, tavanul sourt se suie odată cu ei. Cunosc și eu, o clipă, încercarea celor bolnavi. Ți se pare că, după ridicarea vasului, o pompă îți aspiră conținutul pieptului, iar cînd vasul cade încet cu tine, simți acolo un ghem viu; imediat apoi creierul îți pornește într-o parte, iar cutia craniană într-alta, ca apa care se clatină într-o strachină purtată. Picioarele nu-și mai amintesc distanța exactă pînă la podea. O sforțare, un act de voință și totul a trecut. Mă lungesc pe coucheta cu cearceafuri albe, uimit că mă văd în pijama, în largul mării, noaptea, pe furtună. Cînd mă deștept, odihnit, geamul rotund ca un ochi, al cabinei, e alburii. Intîiul gînd e să pot prinde răsăritul soarelui pe mare. Pe punte au adormit, ca manechine îndoite și cirpe felurite, aruncate la întîmplare, bolnavi și sănătoși. Cîți vor fi, sînt toți cei care n-au putut suporta cabinele. Un singur băiețaș stă treaz și drept, de parcă ar răspunde de soarta vasului, privind în larg, cu gulerul hainei ridicat. Bate vîntul zorilor mereu, dar e plăcut, iar acum vasul se vede tot, alb, ridicîndu-și prora spre cer și coborînd-o în adînc, cu tine împreună, ca un scrînciob care cade cu temeiul lui cu tot. La început mișcarea crește abia simțit, ezită ca

și când ar pipăi, pe urmă se arcuiește hotărât, larg, și ajunge jos.

Uscat nu se mai vede nicăieri. Mi-e teamă de o descriere a mării. Înainte de a o fi văzut întâia dată (abia terminasem universitatea) cetisem nenumărate descrieri, o văzusem de atâtea ori în filme,

căutasem să mi-o
reconstruiesc cu
pasiune, pentru
mine, dar cînd am
văzut-o nu semăna
cu nimic din ceea
ce cetisem sau vă-
zusem. Era
altceva. Mai mult
încă deosebită de
cele convenite era

marea din acest
luminat de ziuă

.Cel mai izbitor lucru mi s-a părut circonferința netă, puternică, geometrică a orizontului.
Sintem pe o tavă lichidă de oțel, mai mult neagră decât verzuie, cu raza cam de un kilometru. Tava e parcă sub un clopot limpede, alb, aerian, iar noi, în mijloc, ca un obiect pus la păstrare. Dealtfel e atât de luminoasă ziua ireală și contururile sînt atât de nete, încît e sigur că soarele a și răsărit, și e, albicios, ascuns de vreun nor mic (sînt vreo doi trei, ca de lînă scărminată, chiar unde ar fi să răsară). Priveliștea e nemaivăzută, de parcă am călători toți pe o mică planetă lichidă, din cele pierdute în spațiile interstelare. Atît de nemișcată și dură e circonferința orizontului la în- tîlnirea cerului cu marea, că îți porți privirea pe ea, de jur împrejurul vasului, ca pe o linie a destinului. Apa mării e grea și frămîntată ca o lavă cosmică. Nu face nici o spumă, ci încheagă numai ochiuri, ca niște cratere lichide și neconținut mișcătoare în larg. Dacă te uiți mai bine, nu mai vezi cratere, ci moviloaie negre, care cresc, se încălescă și se prăbușesc. Jos, sub noi, adînc lingă zidul tăios al vasului, apa e spintecată, măcinată și înspumată, de arborele nevăzut al elicelor, rămînînd diră, „de alt model”, în urma noastră pînă departe. Tăia- zuirea mării, aci în larg, unde e poate sub noi o adîncime cit din virful muntelui Carai- man pînă la gara Bușteni, e greoaie și lunecoasă în același timp. Privite în parte, valurile cresc spinări, deschizînd la rădăcina lor vilcele,

cînd rotunde ca niște gropi de obuz de 305,
cînd lungi de parcă sînt „Valul lui Tnaiian”
de apă, de-a binelea.

Mă înșelasem. Soarele nu răsărise încă și abia acum se va ivi. Între negrul verzui al tăvi de cratere lichide și cerul limpede, dar mai mult alburii, se ivește un fel de țipină de metal roșu, care crește grăbit, se rotunjește, se țuguiază iar, molatecă, și, diformată de jocul optic, crește vizibil fără nici un soi de raze. Acum e ca un ou de aur roșu, mare cât o amforă turcească, pe care un Columb nevăzut încearcă să-l așeze în vîrf pe marginea uriașei tăvi de apă neagră lichidă, dincolo de marginile căreia e golul nefinței. În mijloc, singuratec, își balansează catargele, odgoanele și scările vasul nostru, alb și zăbreliț ca un pod metalic- care leagă două nesfîrșituri de apă.BOSFORUL

Mă culc iarăși, jos, în celula de catifea roșie, iar somn bun, odihnitor. Cînd mă ridic din nou pe punte e nouă dimineața. Călătorii au ieșit în grupuri la soare, în chaiselongue-uri și pe bănci, ca pe terase de spital. Aproape toți au ochii în cearcăne negre, sînt gîlbui ca operații de curînd și cu buze decolorate. Îmi aruncă ochi mirați și dezgustați de viață, cînd mă văd trecînd grăbit, încercînd să-mi potrivesc mersul marinarilor. Îmi găsesc tovarăș de convorbire într-un fost ofițer de vînători, legat ca un atlet, care nici el nu suferă de rău de mare. O tină actriță bucureșteană e de asemeni bine dispusă. Cei care încearcă noi medicamente de tot soiul ne privesc îndepărtat, uimiți. Un ceas două, cutreierăm vasul căutînd puncte de sprijin mai mult pentru o activitate inutilă, decît

pentru senzația de neechilibru pe care ți-o dă
vaporul scoborind și ridicindu-și zăbrelele
albe sau trapezele spinzurate de ca- tarturi,
printre care se aleargă pescăruși albi.
Mai tirziu, pe linia netă a discului lichid apare
un fel de abureală scăzută care se inne-
gurează, toată înălțată abia ca de o palmă.
După cel dintii strigăt: „pământul!”, toate pri-
virile s-au trezit, toți obrații s-au înviorat. E
un soroc suferințelor. Pe urmă deslușim și un
far, care se dovedește însă mai tirziu a fi fost
o corabie cu trei vintrele înalte și egale între
ele, ca turnuri de pază. Doi copaci la intrare
de asemeni se dovedesc și ei a fi niște mici
insule stincoase ca niște ciuperci verzui¹.
Abia peste un ceas intrăm în apele line ale
Bosforului, către oare am trimis, înainte,
toate dorițele noastre și, neîntreruptă,
direcția privirii tuturor. Pentru cei care au
străbătut tre- cătoarea de la Turnu Severin în

¹ Cu o imaginație nesfârșit mai vie, grecii antichi-
tății știau că aceste insule, până la trecerea Argo-
nauților, porniți să aducă lina de aur cam de prin
Armenia actuală, alergau bezmetice una către alta,
ca să strivească în strînsoarea lor pe îndrăznețul
care ar fi vrut să treacă din mare în gîtul de apă.
Iason le-a păcălit dînd mai înții drumul unui hulub
alb, căruiu nu i-au păgubit dealtfel decât coada, iar
de atunci Sympligadele au rămas nemișcate, ba
chiar și-au schimbat numele. Au devenit Cianelee,
după cum vom afla, toate aslea, mai tirziu.

sus, se poate cîrpi o imagine a gîtului de apă care desparte Europa de Asia. Trebuie să numai scoase stîncile de la Porțile de Fier și oprită scurgerea prea văzută a șuvoiului. Încolo aceeași cale de apă largă între dealuri, aceleași coturi care închid și deschid, ca niște irisuri pe ecran, timp de aproape o oră, privești de mîguri păduroase, cu vile la poale și golfuri cu corăbii. Ba chiar și pentru cei care nu cunosc decît defileul de la Călimănești la Brezoi se poate făuri o imagine. Desăfoeți și depărtați, cam la un kilometru, un mal înalt, stîncos, de altul, umpleți cotul cu apă adîncă, potolită, și, sporind ruinele asemeni mesei lui Traian de o parte și de alta, sporiiți și numărul vilelor, adăogați castele sarazine, suprimați ici și colo șoseaua, înlocuiți aci cu mersul pe apă. Înaintăm încet între coasta asiatică și cea europeană, cu călătorii spînzurați de barele punții și coarctate, ca niște vrăbii pe sirme de telegraf — toți dornici să vadă. Fiecare vas întîlnit e salutat, cercetat și urmărit cu privirea. Timp de un ceas și mai bine sînt nervos. N-am o axă, n-am un schelet pentru fixarea celor ce vîd. Pe dreapta și pe stînga, dealuri, cînd împădurite, cînd ripoase, închid drumul sau se desfac în lacuri după ce au ocolit pro-montorii largi, cu trupuri ciunte, de ziduri năruite, cu debarcadere mici și, ici colo, promenade și hoteluri de lux mai bogate și mai fastuoase ca pe malul Oltului la Călimănești. Dar nu pot recunoaște nimic, nu pot identifica nici un punct. Încerc să întreb

cite un marinar, dar se pare că ofițerii de marină, blazați, tratează Bosforul cum tratăm noi Bucureștii în care trăim, uitînd să-l cunoaștem. E parcă un spectacol de cinematograf anonim. O hartă clară ar lămurii totul. Îmi vine în minte reproșul pe care îl face Croce esteticei empiriste: nu poți cunoaște nimic, dacă nu ai un plan, vag măcar, pe care să-l confrunți cu realitatea. Nu poți pretinde să aduni materia! estetic ca să-l studiezi, înainte de a ști mai întîi care e materialul estetic și care nu, adică, în cele din urmă, fără un concept teoretic. Știu, amintirea lecturilor mele e o caravană încărcată de miragii, întimplări și nume. Timp de secole au pornit de aci, din chioșcurile și sera- iele acestui defileu, hotărîri crunte, care au dus moartea sau viața în principatele dunărene, au pornit porunci minioase către pașii de pe Dunăre. Soarta Rusiei de sud, a Ungariei, a occidentului pînă sub zidurile Vienei., era schimbată de oameni care aci iubeau, aveau copii, sărbători și zile de moarte. E pe aci pe undeva cetatea zidită de Murat al IV-lea, e legătura de tabii de piatră a lui Mohamed al II-lea, clădită aci un an înainte de căderea Bizanțului, înconjurat astfel din toate părțile. Pe aci trebuie să fie pe undeva Balta Liman cu „Conacul” în care în 1849 se hotăra soarta noastră. E încă, pe aci, poate, pe malul stîng, sub deal, între aceste înșirări de yaliuri și castele, lenichioi, unde la 1828 s-a hotărît independența Greciei. Pe dreapta, poate acolo unde sînt promenadele

luxoase și vilele, e- desigur Terapia, cu palatele familiilor care, pornite din Fanarul incilcit și murdar al caselor de lemn, după ce ocoliseră și se încărcaseră de averi în principate, nu se întorceau în mahalaua natală, ci își construiau aici, în această 6tație aristocratică, vile și chioșcuri: Mavrocordat, Mavrogheni, Suțu, Moruzi, Caragea, Ipsilante etc. etc. Dar unde? Dar care anume sînt?

Pe aci veneau corăbiile încărcate cu averi spre metropola lumii.

Se desface tot mai mult strîngerea de dealuri. Palatele sînt acum cu ferestre multe, coborînd pînă în apă, ca în priveriști venețiene, unele

îndesate în altele,
despărțite de
moschei cu
minarete tari,
înalte. În fund și
pe dreapta sînt
terase etajate,
înghesuite, clădiri,
unele fumurii,
altele albe, sînt
nenumărate
turnuri. Zguduitor

ieșite în relief sînt
cupolele mari,
încălecate ca niște
carapace uriașe de
argint și marmoră,
ale moscheilor,
păzite de cîte
patru sau șase
minarete: fusuri de
marmoră, înalte cît
foișoarele de foc,
înălțîndu-se (toate

para lele, remarcă
un tovarăș de
drum) viu spre cer.
Sîntem în miezul
zilei și e scînteiere
de aur și argint în
atmosferă, o
pulbere răcoroasă
în același timp.
Bosforul s-a lărgit
dintr-o dată îna-
intea noastră, e

încărcat de zeci și
zeci, de sute de
corăbii, șalupe,
mahoane, vase de
pasageri care
plutesc încioace și
încolo, desigur,
fiecare la rostul ei
precis, dar pentru
noi, care nu-l
cunoaștem, fără
nici o noimă, într-o

învălmășeală
inimaginabilă.
Dealurile
împădurite, sau
numai cu tăpșane,
din stînga și din
dreapta, s-au turtit
și ele, sînt acum
coline dulci, aco-
perite, în loc de
păduri, cu case cu
multe etaje și

multe ferestre. E
pe stînga Scutarii
Asiei Mici, pe
dreapta Galata și
Pera. Bosforul in-
tră acum într-o
mare, ca un fluviu
în ocean. E Marea
de Marmara. Dar a
trimis și pe
dreapta •un pinten
de apă, un golf

îngust cît Dunărea la Budapesta, lung de peste zece kilometri. E Cornul de Aur¹

.Bosforul dinspre Marea Neagră, Cornul de Aur, trimis o jumătate de poștă spre Traci a, și Marea de Marmara sînt cele trei colosal® bulevarde de apă care împart Constantinopolul în cartiere deosebite. (Scutari, pe malul dinspre Asia, Pera și Galata, spre Balcani, Stambulul, spre Marea de Marmara). Să le spunem, pentru culoarea locală, mahalale. Răs- pîntia lor, cu cheiuri, cu docuri, palate și moschei pe toate laturile, e piața de apă din centrul Tarigradului. În cincisprezece minute, vaporeșul (cît cel de Dunăre), care pe aceste căi înlocuiește tramvaiul, traversează în oricer sens piața de apă, totdeauna încărcat de lume, ca un stup cu gratii multe,

¹ Numele acesta îmi spunea mai înainte oricît de multe, dar, vai, n-am știut pînă aci că e un eolf, pur și simplu.

descurcindu-și drumul printr-o nenumărată
forfiteală de vase mari, de bărci putrede, de
calcuri și mahoane încărcate cu mărfuri.
Mulți citează această mare răspintie de ape,
în mijlocul Constantinopolului, drept cea
mai frumoasă priveliște din lume. N-am
cunoscut atâtea ca să putem fi de o astfel de
păreră, dar berechetul de culori și forme,
încălcarea de terase, bogăția de moschei și
palate (profilate pe culmile colinelor,
despărțite de brațe de ape), toate scăldate în-
tr-o lumină vie, e uluitoare. Același tovarăș de
drum îmi șoptește iar: „e ciudat, dar parcă
•am impresia că intru în rada New York-ului”.
Căci Constantinopolul, așezat pe mături, are
casele clădite pe terase, și mai toate înguste,
paralelipipedice, cu ferestre alinate și înalte
ca niște zgirie nori. Un alt tovarăș, care a mai
fost pe aci, ne lămurește: casele nu sînt atît
de înalte, dar sînt construite toate pe po-
virniș. Partea din față și dinspre stradă nu are
în genere mai mult de cinci sau șase caturi,
dar partea din dos, pe care o vedem noi,
adaogă încă pe atâtea în jos, spire în mare, pe
ripă.
Ceea ce sporește nefirescul și basmul acestei
cetăți de apă și terase e fără îndoială numărul
moscheilor (Dealtfel ar fi fost pentru fru-
musețe îndeajuns Bosforul, ca o Dunăre la
Budapesta, dar i se adaogă și celălalt fluviu,
la fel de lat, Cornul de Aur, iar ca și cum
împreunarea lor n-ar fi fost de ajuns, ele își
au în același loc și dubla confluență cu Marea
de Marmara). Așezarea orașului pe mături dă

putința fiecărei moschei să domine ca o cetate, cățărata, așa ca atâtea castele medievale apusene, pe coline, dar sînt un soi de cetăți mai curînd albe, cu cupole rotunde și late de tot, suprapuse lenes, păzite, ca niște catafalcuri uriașe de marmoră și argint, de sulite neînduplecate și transcendente ale înaltelor minarete. Mai e deosebirea că nu sînt așezate la locuri de pîndă și trecere, ci în furnicare de case înghesuite unele într-altele — geometrii de lemn, înalte, cu fațadă de ferestre multe ca niște vitrine. Tocmai fiindcă locuințele de rînd sînt atît de înghesuite și unele înbrîncate, moscheile și serniurile, care sînt construite în lățime, la loc vizibil, se desprind puternic din peisajul de aur și smarald, din sfărîmarea de linii a unei capitale a lumii.

Negreșit că și
bisericile creștine,
sau mai de obicei,
clopotnițele lor, se
văd de departe,
deasupra

clădirilor.
Răspîntia de ape și
așezarea în deal
îngăduie însă aci
oricărei clădiri
monumentale o
fațadă și o
perspectivă de
apă. Adevărul e că
în priveliștea de
basm oriental ve-
denia moscheilor e

unică și
copleșitoare. Toate
par Sf. Sofia (pe
care o știi
monumentală, de
acasă, din zvonul
veacurilor, și în
fapt e singura pe
care o găsești cu;
destulă greutate,
căci, înconjurată
de platani seculari,

mai e și acoperită
de zidurile
întăritoare mai
noi)

„NU MAI SINT FESURI

În ce privește atmosfera și culoarea locala, o mică deziluzie: nu mai sint fesuri. Teoretic, Stambulul fără fesuri e imposibil, îți pare decapitat. Nu mai există nimic din costumul turcesc. Polițistul care ne examinează actele la debarcaderul cu cheiuri acoperite de movile de zarzavat, fructe și cărbuni, parcă e un ofițer neamț brun. Hamalii bătrâni vor trebui să vorbească pentru ca să-i știm descendenți ai celor care de la Rusciuc sau Vidin răspindeau groaza în satele pornite în rezmeriță. Alt semn care contrazice locul. Toată lumea are insigne pe piept. E zi de mare sărbătoare și în curînd cercetașii ne prind și nouă cite un cartonaș la cheotoare: e o chetă în folosul aviației. Voi ști a doua zi din „La République” că în această Vinere s-au sărbătorit 7 ani de la marea victorie („cea mai mare din istoria neamului nostru” scrie gazeta) prin care Kemal Pașa smulgea Greciei toată coasta asiatică și izbutea să decidă de soarta Constantinopolului. Se inaugurară de asemeni trei aeroplane, dăruite de oraș armatei. Unul dintre ele avea dealtmin-teri să se zdrobească, cu pilot cu tot, peste două zile. Galata, mahalaua portului, e mahala de port ca oricare alta din lume. Cu magazine, case vechi înalte, cu străzi înguste, cu prăvălii (închise azi) murdare, cu tavernes de întîlnire pentru marinari și cei care trăiesc de pe urma lor.

Cum ajungem în „calea principală a Galatei” încercăm o nouă deziluzie în ceea ce privește atmosfera: au dispărut literile turcești, desenate cu niște flori și puncte. Firmele sînt în caractere latine. (Dar „semiluna” e pretutindeni arborată în stegulețe roșii, căci azi e bucurie națională). Chiar tăblițele tramvaielor numeroase, roșii și verzi, care trec în toate părțile, sînt în litere latine. Circulația, tot atît de vie ca la București (pe căile înguste tot ca la București), e dirijată de gardieni, care, suiți în mijlocul răsîntiei, pe un refugiu ca pe o piatră de moară, toți înalți, subțiri și cu căști coloniale, în uniforme soldățești negre, învîrtesc bastonașele ca niște șefi de orchestră baghetele. În două minute un tren funicular ne urcă pe sub pămînt din Galata la Pera. E scris și cetit turcește: Tunel. Peste cîtiva pași sîntem în „Calea Victoriei” a Constantinopolului. „La grande rue de Pera”, oum îi spun, de aproape două sute de ani, străinii, în al căror cartier se află strada. E mai largă decît consoarta ei de la București, mai puțin întrepruptă de răsîntii, dar mult mai veche, mult mai prost pavată și străbătută de tramvaie. Magazinele sînt aceleași, cu aceleași vitrine, cu aceleași mărfuri, lipseso însă firmele franțuzești și englezești. Regimul turo de azi e tare naționalist și nu le permite, vom afla. Chiar cînd sînt inevitabile, anunțurile de mărfuri de lux franțuzești iau forme nete: Palmoliv, tabldot, Longin, restoran. Ei au rezolvat astfel, net, ceea ce scriitorii români se trudesec de aproape o sută de ani să

descurce: scrisul neologismelor. Vei întâlni în literatura românească: revelionul și reveillonul, cușeta și coucheta, rendez-vous-ul și randevuul.

SF. SOFIA — MINUNEA DINTII
Cel dintii lucru pe care vor să-l vadă călătorii în Constantinopole e Sfînta Sofia. Are titluri materiale și mistice neasemănate. O mie șase sute de ani vechime, „cea mai mare biserică a Orientului creștin”, transformarea ei în moscheea poate cea mai de seamă a „păgînismului”, valoarea ei artistică și valoarea bogățiilor, pur și simplu, pe care le cuprinde, constituie un nucleu de monomanie, pentru oricine s-apropie, încă de pe vas. O caută printre cele douăzeci și ceva de moschei vizibile ca și cînd ar fi gol în jurul ființei lor albe, de apar din orice parte a orașului, și e, scăzută, tocmai cea mai greu de găsit în peisajul Cetății¹.
Din curtea ei încă, te salută acest mic satelit întru frumusețe care e Cișmeaua lui Ahmet, cu acoperișul prea mare pentru trupul de marmură lucrată cu dragoste, acoperită cu mozaicuri de forme și culori nenumărate,

¹ M. S. Guyer (citată de J. Brehier în „L'Originalité dans l'art Byzantin” în Revue Archéologique 1932) face, e drept, din opoziția între simplitatea exterioară și splendoarea interiorului, exemplificînd chîia» eu Sf. Sofia, una din caracteristicile arhitecturii Bizantine.

monument se pare de mare mândrie pentru
arta turcească.
La intrarea scundă de grotă, care te duce
umil în Sfânta Sofia, după ce ridică meschina
cortină de piele neagră, zecile de
excursionişti se îngrămădesc să aleagă
papucii. E compromisul între tradiţia
musulmană, care nu permite intrarea în
moschee decât desculţi, şi încă spălat din nou
pe picioare (de aci fîntinele numeroase de la
intrare), şi necesităţile turismului. E destul de
comică această ţîrşire de papuci, de noapte
parcă, peste covoarele sfinte. Pantofiorii cu
bot subţire şi tocuri înalte al femeilor n-au
punct de sprijin în destul în urechea
papucului, încît biserica e presărată cu
pierderi. Interiorul imens e o vedenie de
galerii de marmură cu pridvoare şi amvoane.
Bolţi circulare suprapuse întretălate, fride
ascunse în stofe scumpe roşii, măresc
nălcirea de legendă. Atît de mare e biserica,
încît fiecare colţ cu ceardacurile şi coloanele
lui face un cartier anume, iar mijlocul de sub
imensa cupolă, înaltă de 60 de metri, e încă
destul de spaţios, ca o răspîrtie de lumină.
Un imens cînd elan bru scoborit cu cordoane
în mijloc, cu altele mai mici pe de lături, cu
sute de eam-i dele albe (ouă de struţ, ceşti de
porţelan) sînt înşirate pe sirme lungi, arcuite,
ca felinarele veneţiene, şi îţi dau acum ziua o
idea rezumată de ce trebuia să fie această
răspîrtie® tăcută în serile de Paşte ale
împăraţilor bizantini, în serile de Ramadan
păgîn, cînd totul era desfătare de lumină şi

rugăciune. La încheierele arcadelor sint
imense panouri ovale verzi. Așa cum o
pictoriță împodobise cu panouri, cînd cu
Sărbătoarea Unirii, piața Fundației. Fiecare
literă (fusuri, încolăciri de șerpi și puncte de
aur — pe scutul verde) e mare se spune de
nouă metri. Sint verseturi din Coran.
Mozaicurile pe fund de aur, care pe sub bolți
și porticuri reprezentau scene din biblie și
evanghelie au fost acoperite de musulman! eu
altă aurărie și vopsea, dar ici și colo aripă de
înger și aură de sfinți tot mai apar.
Socot că atunci cînd biserica nu e plină de
excursionişti ca acum, trebuie să fie pustie ca
un muzeu, deşi în serviciul ei sint se pare
cîteva sute de imami, şei ci, muezini, chiacibi
(etc.), adăpostiţi în chiliile, şcoalele şi ospăta-
riile care formează acareturile.
M-am așezat pe o laviță de lemn lucrat ca să-
mi umplu încă privirea de această cascadă de
marmură colorată, faianță, vitralii și stofe.
Pardoseala nesfîrșită de lespezi e acoperită
cu nenumărate covoare rituale, toate la fel,
legate unele de altele, că formează în cele din
urmă un singur covor, oblic așezat, din
pricină că mohribul n-a acoperit direcția
întocmai a altarului creștin.
În timpul acesta un ghid dă celor care îl as-
cultă întimplător, în franțuzeasca levantină,
lămuririle știute. Biserica are 70 pe 75 de
metri, are sub cupolă 40 de ferestre mici. Are
105 coloane de marmură de toate culorile,
unele aduse de Iustinian din templul de la
Efes, altele din templul Soarelui.

Cînd a terminat afirmă precis că a spus „Te-am învins Solomoane”.
La căderea Constantinopolului, învingătorul Mohamed II, care a intrat în imensitatea ei ortodoxă călare, a consacrat-o mohamedanismului. Arată apoi celor curioși „loja Sultanului” îngrădită cu grilaj, „fereastră rece” unde suflă încontinuu o adiere înghețată care inspiră, într-altă parte, „urma mîinii lui Mohamed II,” ba chiar „coloana care nădușește”. Cînd ai ieșit din nou în grădina cu platani și cafenea, parcă ieși dintr-un vis.
Excursioniștii, intimidați de proporțiile monumentale ale bise-ricii, deveniseră sfioși. Și-au recăpătat acum voia bună și s-au instalat în dezordine la mesele cafenelei, care parcă face parte din acareturile bisericii. Un turc (desigur, deși nu mai are fes ca să-l poți recunoaște) sughe printr-un soi de șnur lung legat de o lampă de sticlă albastră așezată pe pămînt. E o narghilea. Trei patru dintre ai noștri cer și ei narghilele ca „să le încerce”. O masă întreagă de părinți cumsecade, cere pentru fiecare cite o narghilea și cheamă insistent fotografii. Oare nu se poate spune că fotografia acesta va fi tot atît de documentară ca cea în care tînărul secretar de la prefectura unui județ de munte e înfățișat, în atelierul de la marginea orașului, pe puntea unei corăbii pictate pe perdea?
Ciocurile narghilelelor, ca și paharele nu prea spălate, ca și ceștile de cafea pătate, trec dintr-o gură într-alta, fără preocupări deose-

bite de igienă, capital nu prea cunoscut pe aci. E un fel de frăție înțeleaptă și străbună, care sintetizează de minune, într-un singur gest, și arta savantă a orientului de a gusta bunătățile pămîntesti, și disprețul lui pentru cele- lumești în același timp. E aci unul dintre secretele filosofiei levantine care în toate timpurile a împăcat cea mai deplină satisfacere a simțurilor în practică, cu cea mai pioasă renunțare teoretică. Sintem prin ținuturile egumenilor și pașalelor care, mîngîind aprig coapse- pline, caută cu subtilități ortodoxe mintuirea sufletului. Vulgarul materialism filosofic trebuie să-l cauti în țările nordice puritane.

HIPODROMUL *Tradus At Maidan*

La cîțiva pași din
poarta bisericei,
este piața
dreptunghiulară
bolovănoasă a
Hipodromului

bizantin. Aci, în
cadru de marmoră
se dădeau
petrecerile
împărăției
bizantine, pe care
istoria nu le poate
uita. Aci s-a decis
în câteva rînduri de
soarta lumii
răsăritene, între
casacele roșii și

verzi. Cotropit de
vecinătăți, plantat
și puțin aranjat, e
azi un scuar cu trei
coloane roșii. E
ridicat în cinstea
„exilatului de la
Doorn”, când, acum
vreo trei decenii,
el făcu sultanului
(detronat apoi și
el, mort la Salonic)

cinstea să-l vi-
ziteze. Lîngă el, un
obelisc cu
inscripții egyp-
tene, vechi de
peste trei mii de
ani, înjumătățit și
adus aci de
Teodosiu se pare

.În mijlocul pieței se înalță, dintr-un puț de
piatră, afiș de celebra „oo-loană serpentină”.
E un burlan de bronz înverzit, gros ca un
trunchi de om, alcătuit din trupurile a trei
șerpi turnați dintr-o dată. A fost menită să
comemoreze, în templul de la Delphi, victoria
asupra Perșilor: Un patriarh al Bizanțului,
unde fusese adusă, socotind că neasemănata
minune a celor trei capete de șarpe înfrățite
înseamnă o ispravă a diavolului, a pus să fie

sfărimate cu ciocanele două dintre ele. Turcii au sfărîmat pe cel de al treilea. Acum coloana are vreo cinci metri înălțime, dar strălucirea e cea dintîi. Un alt obelisc, macerat, al lui Constantin Porfiro- genetul face simetrie cu acela al lui Teodosiu. E de reținut că întîmplător turcii au instalat aci un tîrg de cai, ceea ce le-a permis să traducă, în mod simplu, numele pieței: At Maidan, Maidanul Cailor. Ne reîntoarcem spre stînga, să vizităm „moscheea albastră” Sultan Ahmed (clădită de sultanul minor, la cîțiva ani după moartea lui Mihai Viteazul), care, deopotrivă în proporții cu Sfînta Sofia, o domină parcă prin cele șase minarete, fusuri de voință spre cer, cît și prin faptul că piața maidan, care le desparte, înlesnește numai acesteia darurile perspectivei. Interiorul, smălțuit cu albastru, din marmoră seîmă ca piatra e de o sobrietate care contrastează cu bogăția de culoare a Sfîntei Sofia. Foarte prețuită și foarte bogată, se desfășurau aci cu mare strălucire serbările Bairamului.

GROAZA DE MOARTE

Traversăm
maidanul prăfuros,
bolovănos, ca să

găsim în grădina
Seraiului cele două
muzee, poate
printre cele mai
interesante de aci.
Stau față în față, în
parc, unul dintre
cele dintâi palate
construite de turci,
după cucerirea
Con-
stantinopolului (s-a

terminat chiar în
timpul domniei
biruatorului
Mohamed al doilea
în 1466), și o
clădire modernă
de muzeu euro-
pean, încheiată
abia prin 1908

.Cel dintâi, „Celini Chioșc” (chioscul faianțelor), socotit ca model de arhitectură musulmană, e dealtfel în formă de cruce. Are câteva săli pline cu faianțe vechi, neprețuite, cu sculpturi în lemn, cu „obiecte de artă” ale timpului. E de pildă un dulăpior geografic de pe la 1700, cu două uși îmbrăcate în aur, care, date la o parte, lasă să se vadă o hartă a imperiului otoman, cu întreaga Europă, de o uimitoare exactitate geografică pentru timpul

ei. Două covoare istorice, cîrpite cu îngrijire, mari fiecare cît un perete pot sluji de pildă pentru ce înseamnă această artă la musulmani. E o uluitoare împletire de forme și culori, de o bogăție de motive pe care nu și-o poate închipui cine n-a văzut covoare istorice orientale.

Fațada acestui chioșc e un pridvor bogat, pe tot lungul ei, sprijinit pe coloane subțiri de marmură, despărțite între ele de mici arcade ca scoicile.

În fața lui, muzeul „Modern de antichități”, clădire mare europeană. Săliile lui spațioase, „stil muzeu”, dau una într-alta ca săliile de spital. În loc de paturi albe cu etichete, sînt aci aliniate însă albe sarcofagii de marmură, tot cu etichete și ele.

E cea mai vestită colecție de sarcofage din lume, descoperite acum o jumătate de veac la Saïda, cuprinzînd sarcofagurile Sidonului. Monumente de marmură albă închisă ermetic, noi de par încă nefolosite, cu dăinteluri sculptate, cu basoreliefuri aproape realiste au fost păstrate în straturile pămîntului ca sustrase timpul. Unul dintre ele trece drept monumentul funerar al lui Alexandru cel Mare. Sînt toate cîteva zeci, unele în formă de catafalc, altele coșciuge antropomorfe, fantome tăiate geometric în piatră, ca un soi de sculpturi expresioniste, menite să dubleze pe cel culcat înăuntru. E și o mumie care nu seamănă cu cele pe care le-am văzut pînă acum. Un rege al Sidonului e în carne și oase înaintea plîmbăreților. Oasele sînt desigur

afumate, îngălbenite, cu craniul simplificat, dar viscerele s-au strâns de-a lungul coloanei vertebrale ca frunzele uscate. Fiecare vorbă a lui în viață însemna hotărîrea destinului pentru semenii săi. Ba pentru nenumărați laolaltă, cu un singur semn, hotăra de viață și moarte. Presărate printre sarcofagii sînt în acest muzeu torsuri schilodite de zei și zeițe, frînturi de rară frumusețe, izolate ca strigăte deznădăjduite de refuz împotriva morții. Trei rînduri de cămăși de marmoră, închise unele într-altele, iar în mijloc, ascuns ca simburile în coaje, cel ce ar vrea să biruie destrămarea. Și acolo, încă, dispăre ca miezul în nuca uscată. O nimfă, întreagă prin excepție, mică și înspăimîntată întoarce spatele vedeniei de cimitir. Ea, care n-a existat niciodată în realitate, e totuși mai vie de- cît regii și împărații care au înfrînt armate și au dormit în mătase și aur.

Părăsim spitalul cu paturi și trupuri de marmoră, pe scara căruia urcînd, ne scufundasem în antichitate. Sîntem iar în fața Sfintei Sofii, și aci afară sîntem tot sub semnul timpului, dar veacurile sînt înnădite cu tramvaiul electric și cu automobilele care trec în sus și în jos. Colțul acesta pe care ne găsim e o peninsulă, nu mai lată de un kilometru. La miazăzi o scaldă albastru Marea de Marmara, la miazănoapte o mărginește verzui fluviul, plin de vase și catarge, Cornul de Aur.

Dacă le unim printr-o linie, cam pe aci pe unde sîntem, tot triumghiul, pînă la răsăpintia

de apă uimitoare, e o grădină mare, ferită cu ziduri și „porți” de restul orașului. E seraui de la Top-Capu, cu palatele sultanilor, locuite de ei până pe la începutul veacului trecut. E mai ales vechiul Bizanț. DEDESUBT-DEASUPRA

Mutind baza triunghiului mai spre continent sintem încă în vechiul Bizanț, care, de sub aco- perământul turcesc, apare ca scheletul unui om asasinat și neizbutit îngropat. Sint ziduri mari năruite de la un turn la altul, e o biserică transformată în moschee, în muzeu, e această neasemănată Sf. Sofia. Dar sub pământ încă. Intrăm într-o curte mică murdară, ca într-o curte de pe Calea Moșilor. Scoborîm cîteva trepte în pîmniță și, la lumina gălbuie, e cea mai uluitoare priveliște. E ca un templu adînc subpămîntean, făcut de planurile omului. Mai multe sute de coloane de marmoră, înalte de mai bine de zece metri, și aliniate pe toate direcțiile ca aracii într-o vie de soi, ca niște bulevarde luminate ou electricitate, se scufundă într-o apă a Bizanțului. A început-o acum mai bine de cincisprezece veacuri Constantin cel Mare și a sfîrșit-o Justinian. Dealtfel nu e singura cîternă de obîrșie bizantină, dar e cea mai mare. Deasupra ei s-au grămădit case cu etaje, prăvălii joase ca bordeiele, moschei cu minarete, nimic nu mai spune ochiului despre Constantin și Justinian, dar sub pământ minunea e întreagă și sănătoasă, și acum. Gălețile ies pline cu apă deasupra și azi ca și atunci.

Coborîm pe străzi care seamănă, întortocheate, cu case vechi ruinate, cu prăvălii murdare cum e calea Văcărești a noastră, spre podul Carachioi, pod de fier peste apele de lac, late de o jumătate de kilometru, ale Cornului de aur. Construit de nemți nu prea de mult în locul faimosului pod de lemn, constituie una din laturile marelui pieți de apă care desparte cartierele Constantinopolului, prelungind cheiurile în așa măsură, că balustradele lui, scoborite cu cîte un cat, slujesc de debarcader pentru vapoarele de trafic local. O parte din el se dă la o parte noaptea ca să permită vaselor să intre în lungul golf al Cornului.

Circulația e
imensă, încît cîte
opt oameni la un
capăt și la altul
abia de prididesc
să încaseze taxa
cuvenită pentru

trecere. Le e
ochiul atît de
deprins că nu le
scapă nimeni și
gesturile le-au
devenit reflexe ca
ale virtușilor pia-
niști

.Din mijlocul podului, privesc spre apus golful
lung ca un fluviu încărcat cu sute și mii de
vase vechi. Se spune că a fost numit „Cornul
de aur” nu numai pentru forma lui, de semi-
lună de o jumătate de poșă înfiptă în coasta
europeană, ci și pentru că aci soseau
corăbiile grele cu toate bogățiile din lume,
cînd sub Soleiman Magnificul, armatele
turcești stăpîneau pînă sub Viena și pînă
aproape de Kiev, în afară de Asia mică și
Arabia, după ce Persia trebuise să se închine
și ea de atîtea ori.

Cînd privești însă spre capătul lui dinspre
Stambul, podul pare o alee de fier, care duce
la magnifica moschee a Sultanei Valide. A fost
durată de soția Sultanului Ahmet I, contemporana
Doamnei lui Eremia.
E mai mare chiar decît colina la picioarele
căreia e așezată, iar cele patru minarete, fuse
albe uriașe în albastrul limpede, amintesc de
cer și Dumnezeu cupolelor leneșe, turtite și
senzuale, ca niște pași cu picioarele îndoite
sub ei.
Cu o curiozitate de școlar și colecționar privesc
acum peste balustrada dinspre răsărit,
peste marea răspîntie de apă a lumilor.
Țărîmul asiatic, cu Scutari și Cadichioi, cu
minarete și clădiri albe, cu imensa facultate
de medicină și marea gară Haidar Pașa, e
scăldat într-o lumină care face să scînteieze
toate acoperișurile. Geograficește, țărîmul
acela e mai legat de Japonia decît de
prefectura de poliție de vis-à-vis sub a cărei
oblăduire e. Prin fața lui trec nave dinspre
gurile Dunării spre gurile Nilului, de zeci de
veacuri.
La dreapta mea așa cum privesc de pe podul
urîș, Stambulul, încărcat de moschei și
ziduri bizantine, sfîrșește printr-o limbă de
pămînt ca un deget al Europei care ar arăta
spre Asia. E Capul Seraiului, ferit în spre
Stambul cu ziduri groase, ocolit cu
senzualitate de vase, cea mai frumoasă
„poziție” din lume, căci e scăldat de trei mări

albastre: Marea de Mar- marea, Bosfor și
Cornul de aur.

Mă desprind cu
anevoie și o
pornesc legănat, în
timp ce toate
umbrele culcate de
asfințit, pe mare,
ale vaselor și
palatelor, arată
spre Asia

.RÜMELI-HISSAR
Cînd la sosire am intrat cu „Regele Caroi”
printre malurile deluroase și împădurite cu
platani și palate ale Bosforului, ne-a apărut
puternică și evocatoare, îndeosebi, pe țărmul
european, o cetate de granit alcătuită din trei
turnuri sure, rotunde ca turele de șah, sau
dacă vreți ca trei „foișoare de foc” cărunte.

Unul așezat chiar în malul mării, celelalte două, deasupra, pe muchea colinei care, ca o ramură perpendiculară pe malul înalt, încearcă să închidă trecătoarea. Ziduri înalte și groase de piatră leagă temeinic cheagurile de granit.

Vedenia cu lumină tare și culori fabuloase era ca dintr-un basm asiatic, ca un câmp de luptă între șahi și mogoli.

Citesc acum, în camera de hotel, lămuriri despre ea, căci diseară vom merge, cale de o poștă, cu automobilele, de-a lungul Bosforului, ca s-o cercetăm sub lumina lunii. A fost zidită de Mohamet Cuceritorul, cu un an înainte de a începe asediul Constantinopolului, pentru ca să prindă picior puternic și în partea de nord a mării Metropole a lumii, și, mai ales, ca să poată supraveghea strimtoarea. Căci, fiindcă malurile trimit aci colțuri unul către altul, e locul cel mai gituit al Bosforului, cel lung de o poștă și jumătate. Pe aci a trecut Darius cu 700 de mii de oameni ca să vie prin părțile dunărene, să pedepsească pe Sciti și pe aci au trecut o parte din Cruciați. (Mai sus e, după aproape 1000 de ani, „platanul lui Gotfrid de Bouillon”, una dintre căpetenii). Hotărît cu orice preț să ia Constantinopolul, oare dealtfel, în timp de o sută de ani, era din ce în ce mai strîns de aproape, mai înconjurat, Mohamet a stăruit cu îndirjire în indemnul pentru ridicarea jăcestei cetăți „europene”. Două mii de zidari și pietrari au lucrat neîntrerupt timp de trei

luni. Tunuri mari, care zvirleau ghiulele de marmoră în Bosfor, și creneluri pentru puști grele, îi alcătuiau armătura, contribuind la acea faimă milenară a Strîmtorilor, că sînt de neîntrecut.

Fabulos a fost și acest destin al Osmanliilor. Cam pe la 1300 fîntau aproape neștiute în noaptea medievală, în jurul Constantinopolei, care strălucea iluminată din toate părțile asemeni unui vas feeric în întunericul mării, mici popoare și triburi mai mult de păstori. Unele, prin părțile Carpaților, se strîngeau în mărunte voievodate cu vreun Basarab în fruntea lor, dar altul, prin Frygia, alcătuit din cîteva sate, pornea prin Osman, cu înverșunare, spre jaful lumii.

Această dintîi căpetenie, Osman, lună nouă, albă ca un hanger de oțel încovoiat, Sviit pe cer, a dezlănțuit numai porunca sălbatică de cucerire; urmașul, Orcan (oare a creat oastea Ienicerilor și a luat numele de „padișah”) a robît Asia mică (Anatolia) și a hotărît capitala la Brussa, la picioarele Olimpului, pe țărmul Mării de Marmara, aproape chiar în fața Bizanțului fascinant.

Soleiman, fiul cel
imare, el ȋcare
dealtfel nici n-a

apucat să
domnească, a pus,
în fruntea oștilor,
piciorul în Europa,
trecînd
Dardanelele (era
în anul 1357). Alt
fiu, acesta
domnind, Murat I,
cel ucis mai tîrziu
în Cîmpia Mierlei
(bătălia cărții de

cetire din clasa a
IV-a primară) a
cucerit
Adrianopolul și a
dus puterea
turcească
vijelioasă pînă sub
Belgrad. Fiul aces-
tuia, Bajazet
Fulgerul, care a
înpăimîntat
Roma,

amenințându-o
precum se știe „că
va da calului lui
ovăz din pristolul
Sf. Petre", a
măcelărit armatele
creștine, cu
Mircea al nostru
între ele, care a
scăpat cu alți
câțiva prin fugă, la
Nicolae, și a

întins cuceririle în
Asia, pînă întîlni
pe mongolul
Timurlenk —
„biciul lui
Dumnezeu" —
care, într-o bătălie
disperată, îi
sfărîmă și nimici
oștile, prinzîndu-l
de viu Tătarul avea
să-l poarte, într-o

cușcă, după el, ca
pe o fiară prinsă, și
pe câmp de luptă
și, ticălos, în
corturi cît
castelele, martor
neputincios la
întreceri de ospete
și de iubire. Murat
al II-lea avea să fie
bătut la Belgrad de
Ioan Corvin de

Huniade, dar avea
să-l bată la rîndul
său,
înpăimîntător, în
aceeași oîmpie a
Mierlei, unde
Bajazet zdrobise
pe Sîrbi la 1389

.Mohamet al II-lea găsea deci la un veac și jumătate de la pornirea din satele cu turme de capre și oi, dinții, aproape întreaga peninsula balcanică robită (fără Albania, unde munteanul Scandenberg era de neînving) și între Asia și Europa, înconjurată de toate părțile, rezistind mereu, cetatea lumii, Constantinopol. Se înțelege deci îndirjirea singeroasă cu care a purtat atacul de două luni, care avea să ducă în ziua de 29 mai 1453 la căderea milenarei Capitale. Doi urmași, Selim I, și, mai ales, fiul acestuia, Soleiman Magnificul, aliatul păgîn al lui Francisc I împotriva lui Carol Quintul, în veacul următor, aveau să ducă la cea mai mare strălucire puterea turcească, dominînd de sub zidurile Vienei, pînă în Persia departe, în Arabia și tot Nordul Africii. Dar de la moartea Magnificului (1556) începe scoborișul. Semiluna rece crescuse treptat, cam din vremea lui Basarab pînă înspre Mihai Viteazul, cînd devenise o adevărată lună plină, însîngerată și măreață ... Apoi începe trîndăvia, clocirea simțurilor în plăceri și cruzimile întoarse înăuntru. Ceea ce reținem acum în noaptea înaltă, din fuga ametoitoare a automobilelor, cînd prin marginea apei (care e aproape la același nivel cu șoseaua ca o baltă lîngă un sat), despărțiți abia printr-un trotuar și cîteodată nici acesta, cînd printre clădiri de stație climaterică, e o impresie de voiaj într-un ținut elvețian. Bosforul e punctat de nenumărate lumini, pe un tîrm și pe altul, apele lui freamătă

uleioase sub lună, iar dealurile malurilor își sporesc contururile în întuneric, coplesitor. Drumul e cel început acum două zile prin dosul palatului *Dolma Bace*, dar continuat cu iuteală metalică.

Am ajuns, și mașinile opresc după botul unei coline, una după alta. Deasupra noastră, poruncind șoseaua îngustă, e întâiul foișor de piatră al cetății, cel de jos. Urcăm un povirniș cuprins între zidurile înalte ca o curte, înghesuială, caracteristică locului, a pus locuințe omenești, mici, nevoiașe, pină și aci, ca într-o ogradă de mahala. Le ocolim ca să nu deșteptăm pe cei ce dorm trudiți înăuntru. Farurile mici ale mașinilor, luate cu noi, luminează urcușurile. Cetatea e nesfârșit mai mare decât pare pe vapor, zidurile de granit, la cari ajungem iar, au mai bine de un metru grosime și-s înalte, ele înseși, cit casele cu două caturi. De-a lungul lor urcă trepte, înguste ca scările de metal ale vaselor, în gol, fără siprijin pentru mină, încit o parte din doamnele convoiului nostru, amețite, renunță să mai urce. Amintirea trecutului, înălțimea însăși, de turlă, noaptea cu lună, dau un soi de beție însă, care îndeamnă pe ceilalți la urcuș. Răspata pentru cei ajunși în vârful turnului rotund e o nouă bucurie a ochiului. Bosforul a devenit acum un lac între munți, cu castele bogate în ferestre luminate, cu jocuri de umbre tulburătoare. E răcoare, luna e înaltă și eternă, cei cățărați pe creneluri, privind cu frică, adinc în jos, șoseaua, se simt desprinși în timp și spațiu.

HARTA VIE

Cred că e de prisos să descriu Stambulul pentru franțuzii și nemții care nu l-au văzut. Nu mă simt nici autor de pitoresc literar, nici de filme internaționale. Scriu aci însemnări pentru prietenii de acasă, anume, și această cunoaștere dă și măsura și întorsul din pană. De pildă ora aceasta a nă- miezii, cu lumina ei care fierbe, mișcarea de răspintii, cu prelungirea pe străzile strimbe în suișuri, dau la fiecare colț învălmășeli de senzații al căror fel nu se poate lămuri prea mult pentru străinul „în genere”. Dar pentru un prieten bucureștean se poate spune minunat: Străbatem în fuga automobilului un cartier cam cum e strada Carol și Calea Șerban Vodă, însă cu casele mai înalte, mai răsăritean încă, și încă mai umblat (tramvaiele sînt verzi și roșii), urcînd spre colinele istorice ale Stambu- lui sfînt. Pe această lungă cale (oare mai tîrziu e chiar spinarea lanțului de șapte coline istorice și molatece ca ale Romei rivale), zeci de mii de bărbați, femei și copii se duc la munca lor, la necazurile lor, la slujbă, la circiumă, la băcănie, iar printre oamenii aceștia care trăiesc ziua de azi (proprietarul așteaptă chiria, la atelier e muncă grea, băcanul dă lipsă la cîntar, în port nu e de lucru) — și care știu despre Constantin Porphyrogenetul și Mohamed al doilea mai puțin decît vizitatorii streini — noi, care căutăm ce a mai rămas de acum o mie și sute de ani, sîntem niște

zănateci care trăim în altă lume. Dibuim
ruinele trecutului printre îngrămădirile vii de
azi cum caută poliția să identifice hainele de
preț furate de mahalagii, preschimbate și
purtate după incendiu.

În goană deci, lăsînd pe dreapta, printre
plăcintării, cafenele, galanterii, locante
(locanta), bragagerii — pe undeva pe sub ele
e și cisterna bazilica — urcăm, iar, pe sub
zidurile Seraiului ca pe sub zidurile
Arsenalului bucu- reștean. Ici și colo cișmele
uriase, ca niște porți înalte înflorate din care
vin guri de apă, dau un farmec neașteptat
întregului. Se alternează cu porțile
monumentale, care acum sînt stații de
tramvai și printre care știm că e și aceea care
duce la „Sublima Poartă” ... Sfînta Sofie
rămîne pe stînga, acoperită de platani; iar sus
ne așteaptă Achmed Sultan, imensă, toată în
maidan, umplînd cerul cu cele șase minarete
ale ei, iar alături, Ministerul de agricultură,
piața hipodromului cu coloanele bizantine.

Alergăm mereu, înainte, printre mii de
oameni care nu știu totî să citească și nu pot
explica nimic, trecînd pe lîngă moschei mici
cu morminte de sultani, lăsînd pe dreapta
geamia dantelată ca un palat maur, Nourieh
Osmanlii (asta se deosebește ușor de
prăvălii), moscheea Baiazid, arcul de triumf
al universității (ia fost pînă ia Kemal al
ministerului de război, care s-a mutat la
Ankara). Iată-ne la Soleimanieh, „splendoarea
și bucuria”, după spusele poezilor turci.

Străbatem o mare
piață, cu un arc de
triumf poleit ca o
acadea cu floricele
roșii, în lumina
mărită a nămiezii,
ca să cercetăm
moscheea lui
Soleiman
Magnificul, cel
care și-a ucis copiii
ca să asigure

moștenirea
tronului anume
pentru cel dăruit
de femeia iubită,
Roxalinda, circa-
ziana. Cheamă
ochiul din
depărtare pentru
că e, prin
proporții, prin
înălțarea cupolelor
și domurilor ei,

deasupra Cornului
de Aur, parcă în
împlin centrul
Constantine
polului.
„Splendoarea și
bucuria”. E totuși,
deși pare pe
dinafară mult mai
mare, mai mică
decît Sfînta Sofia.
Curțile sînt cu

ziduri de piatră și
marmoră, ou
minarete înălțate
fără prihană. Prin
ferestrele multe,
lumina zilei
pătrunde fără
mister în golul
imens al pereților
lor acoperiți cu
faianță, arătând
limpede piloții

uriași de porfir,
care susțin cupola
de 26 metri
diametru, cu prid-
voarele de
marmoră
sculptată. Simți
însă că e în totul o
așezare calmă,
pornită spre
înlemnire, în acest
cort uriaș de

marmoră și vitralii
lăptoase. E totuși
la fel cu celeilalte
moschei, dîndu-ți
impresia că dacă
ai văzut una le-ai
văzut pe toate.
Singura excepție
pare Sf. Sofia,
poate și din cauza
zidurilor
exterioare care,

acoperindu-i
ferestrele, i-au
sporit umbra și
taina interiorului,
scoțînd în relief
bogățiile bizantine

.A fost clădită, să spunem pentru nume (în 1566), de arhitectul Sinan, omonimul și contemporanul pașei care și-a pierdut dinții la Călu-găreni.

Acum, la întoarcere, trecem prin curtea goală și vastă, printre zidurile înalte ale unei cazărmi sau școli, către foișorul de foc al Seras-cheratului. E ca un minaret dublu, desigur de marmoră, dar pare mai curînd de zidărie veche, care, împreună cu mägura pe al cărui vîrf se află, se înalță de la suprafața mării (care aci nu mai e teoretică, așa ca la munte sau ca la București, ci imediat în port jos) cam la 150 de metri înălțime. Intrăm ca într-o cetate ruinată și urcăm în neștire scara de lemn, în formă de melc, cu treptele tocite, încolăcită mereu deasupra capului nostru și rareori luminată prin cîte o fereștrucă de culă. De cîteva ori îți pare că ai ajuns și iar o iei de la capăt. De la o vreme ți se năzare că scobori, nu urci. Aproape de vîrf, are un ceardac circular, ca un guler de cobra, care folosește de locuință păzitorilor. Nu ne mulțumește priveliștea și, cu toată oboseala și exasperarea urcării celor 179 de trepte, mai suim vreo două tnei duzini și acum sintem pe platforma de seinduri îngustă ca un cărucior, de deasupra de tot. Dintre tovarășii noștri, care oum pătrunde prin guira de pivniță se și clatină amețit. Nu ațit din pricina urcușului, nici a tăriei văzduhului, cît a neasemănatei priveliști. Un scriitor citează zicătoarea: că atunci cînd Diavolul vrea să arate cuiua bogățiile pe care i le oferă în

schimbul sufletului, îl urcă în tumul
Serascher. De jur împrejur e toată minunea
de împărțiri de apă, coline, terase cu palate și
desimi de oraș. Ai impresia că ești într-un
avion oprit în loc. E, jos de tot, o hartă vie,
mărită copleșitor. Marea îți pare la picioare
din toate părțile. Scutarii îi vezi dincolo în
amfiteatru cu geamii, yaliuri și cimitire
legate, până devin cu adevărat asiatici. Marea
de Mar- marea e întreagă dedesubt până spre
munții Olimpului. Constantinopolul își oferă,
ea într-o vedenie supremă, ca într-un dar de
învins, toate frumusețile. Moscheile, ruinele
de ziduri, Se- raiurile, cartierele înțesate cu
clădirile lor new-yorkeze. Cornul de Aur și
oculurile de vis ale Bosforului, cu
nenumăratele lor corăbii și mișcarea de
furnicar, sclișesc jos acolo, cînd de argint,
cînd de sîdef. În lumina vie, toate culorile sînt
tari, în plină efervescență. Așa îmi închipuiam
la școală grădinile suspendate ale
Semiramideii. Tot ce are puțină lucire, aeum
radiază. Grădinele de platani, negrul caiselor
de lemn, turnurile numeroase, ca ale Galatei
de dincolo, din față, își măresc în lumină bo-
găția, cum devine vie, transparentă, sticla
verde, cu apă, dacă o privești în lumină.
Nimeni nu se îndură să plece.
„Bună afacere”, îmi spune un domn scurt,
îndesat, cu mustața mică neagră, fără să știu
dacă prin asta vrea să spună și altceva, decît
că face să urci 200 de trepte pentru o aseme-
nea priveliște.

BASMUL MINCINOSTrecem din nou pe sub
arcul de triumf, lăsăm pe dreapta moscheea
ca o minăstire măreață de tipsil, care din
cauza cupolelor argintii alinate îți dă și
ciudata impresie a unui grup aliniat de
rezervoare de petrol, a lui Bajazet Fulgerul, și
iață-ne la alt centru de mare atracție. Cred că
lumea își închipuie că *marele bazar* e un uriaș
magazin subteran, ca într-un basm, ceva din
fabulosul „O mie și una de nopți”, plin de
lucruri prețioase pe care le poți căpăta pe
nimic aproape. Femeile îl bănuiesc înrudit cu
pavilionul tezaurului. În realitate este o
întinsă hală de vechituri, într-un cartier care
aduce cu strada Patriei. Lumina pătrunde așa
de greu în această hală, că ai impresia că ești
într-o subterană mucigăită, bolovănoasă,
plină de gunoi și lături vărsate. În dughene,
lumina, scăzută cum cere negustoria, nu se
stinge niciodată. Ulițe interioare o străbat
perpendiculare unele pe altele, toate cu
prăvălioare, unele atât de mici că stai în ele
numai plecat. Pereții dinafară sînt numai
galantare ca în Hanul cu tei. Ulițele sînt
hotărâte pe mărfuri. Pe una se vind numai
papuci cusuți cu fir, pe alta, manufactură
nemțească, pe alta ciubuce și mărgеле,
imitații de chilimbar, „made in ger- many” de
asemeni. Mai înspre ieșire e și un șir de
giuvaergii. Toate mărfurile sînt nesfîrșit mai
proaste, și mai ieftine deci, decît în maga-
zinele de specialitate din Pera. Deziluzia tu-

turor e comică și graba de a ieși din miros e unanimă.

TAINA CIPRESILOR

A doua zi mă deștept aproape în zori, deși m-am culcat târziu. Am o impresie de ostilitate, de duhuri ciudate în acest hotel. Mă simt prizonier și mi-e teamă să privesc ușile întredeschise ale culoarului. Mă simt în orașul acesta dintre lumi urmărit de stafii. E o temă obișnuită acum după marele război: un soi de pierdere a personalității. Un soldat a căzut greu rănit pe câmp. Prizonier, s-a deșteptat în țară streină, fără amintirea celor ce au fost, cu o „nouă personalitate”. Un incident oarecare îi readuce odată cu amintirea și existența dinții. Călătoria de acum trezește în mine viziuni atavice, adormite în subconștientul rasei. Copilăria adunată a înaintașilor mei, a mea neștiută, e parcă mai legată de acest Tarigrad de care a depins, ocolită, soarta părinților și bunicilor mei, decât de Bucureștii moderni de azi. Vreun strămoș al meu săruta desigur cu umilință mîna vreunui serdar grec, care și el înghenunchea la scara vreunui Agă. Iar Vodă, chiar el, stăpînul vieții și averii tuturor, nu era decît protejatul vreunui pașă sau dragoman, care însuși abia pătrundea la marele vizir. În timpul războiului, pe front, pentru soldați, generalul cel mare, care printr-un ordin telefonic dispunea de soarta a mii de inși, cel care era mai mare peste

generalii mari, era invizibil ca Dumnezeu.
Pentru ai mei, erau tot atât de mari, cam așa
invizibili, timp de veacuri, toți cei de la
Țarigrad, orașul în care mă găsesc eu acum
mișcându-mă cu o neliniștită familiaritate, în
cetatea în care s-a plămădit, prin subteranele
atavismului, soarta mea, într-o Olandă
occidentală un om își putea hotări de viața lui
și a descendenților lui, adunînd avere și clă-
dind o casă cu ziduri groase, care să-l
despartă de restul lumii. În București, cu
căsuțele lui de lemn, cu poruncile crunte de
la Agie, cu răzmerițe, unde dealtfel Vodă
însuși se putea în câteva ceasuri trezi cu un
petec negru pe umăr și pe urmă legat cu toți
ai lui și dus să fie belit în cula de la Șapte
turnuri, „soarta omului” era mai ocultă și
viața mai bîntuită de năzăriri.
Vreo îmbrățișare de singe și blestem a vre-
nei grecoaițe lascive putea smulge pe aci,
prin culcușurile acestui Stambul, o iradea
care acolo la noi să devie nenoroc, închisoare
și mormint.
Pînă se deșteaptă lumea de-a binelea în acest
Levant leneș, citesc cu patimă din cărțile
despre viața lui, pe care încă de ieri le-am
împrumutat în teanc de la un student turc,
atașat de noi.
La nouă dimineața toți coborîm în dezordine,
ca o companie nedisciplinată, din Pera spre
podul Carachioi, în Galata. Nu însă oa să
trecem peste Cornul de Aur spre Stambulul

cu moscheile și seraiurile lui, ci ca să ne
îmbarcăm pe vaporul care face oficiul de
tramvai. Vom traversa „piața principală” a
Constantinopolu- lui, marea răspintie de ape
a lumii, ca să trecem la Scutari, în Asia.
Abiia îne streourăm prin furnicarul de oameni
de toate neamurile, de pe acest pod, poate,
după cele din Londra și New-York, cel mai
umblat din lume. Căci două jumătăți de oraș
cu Stambulul de o parte și Galata ou Pera de
cealaltă parte, fiecare cam de o jumătate de
milion de locuitori, nu sint legate între ele
decît prin două poduri. Vaporul modest
pleacă de la debarcaderul aflat chiar sub
streșina podului. Înainte de îmbarcare,
îndemnat de un tovarăș de drum, mă vîr
dedesubt și spectacolul nu e deloc banal.
Podul nu e clădit pe picioare de beton sau de
fier, ci este susținut numai, se pare, pe plute
întărite de fier. Sintem deci dedesubt, ca sub
bolta groasă a unei catedrale gotice, căci
deasupra noastră în negură, barele uriase se
traversează unele pe altele oa sipetezele
zmeului și nesfîrșite (pe o jumătate de
chilometru) în linie dreaptă, ca văzute în
ogîndă. Cu adevărat, ȧpa, jos, este o ogîndă
imensă, adînea, de smarald, fiindcă, privită
din întuneric, marea verzule, văzută în toată
întinderea ei, e o lumină pură, nemișcată, de
cristal verde.
După o jumătate de oră debarcăm la Scutari
în Asia. Schela e o baracă de lemn ca la Moși,
dar numaidecît în spatele ei și al cîrciumilor,
e o moschee de o nesfîrșită grație, ascunsă

sub pomi ca o cadină sub vâl (numai cu ochii mari descoperiți), păzită de minareturi ca de eunuci. E geamia Ischei Buluk, clădită acum patru sute de ani aproape de fiica lui Soleiman Magnificul. Pornim în sus, căci orașul-mahala e în amfiteatru, pe Calea Scutari, cum am porni pe Calea Rahovei; un drum la stînga duce peste valea „Bulbul Dere” la muntele „Bulgurlu”, pe care le rețin pentru numele lor. E duminică azi și numai joia am putea vizita o „Tehe” ca să vedem derviși urîi- tori în exercițiul cultului lor. Vom merge numai să vedem marele cimitir de pe „pămîntul făgăduinței” al Asiei: Buiuk Mezaristan.

După ce mașina a trecut de ultimele case, printr-un ținut pietros, cu iarba abia răsărită ici și colo pe la încheieturi rîpoase, după ce am lăsat pe dreapta și pe stînga cîteva moschei de marmură aproape fumurie, începe pe stînga drumului o pădure rară de chiparoși. Drepti ca plopii, cu frunzișul mai compact și de un negru catifelat, chiparoșii aceștia sînt parcă niște fantome înalte și condensate. Între ei sînt morminte (sau au fost). Acum, luate parcă de șuvoaiele de ploaie, stelele funerare au alunecat, s-au strîmbat, s-au îngrămădit unele peste altele. Kilometri întregi, ai spectacolul unei păduri de munte tăiate, în oare buștenii, porniți la vale, s-au oprit la întîmplare, strîmbi, răzleți sau grămadă pe pîvîrniș. Numai că aci sînt stelele funerare în loc de trunchiuri tăiate.

Cînd cunoști cimitirele europene, gătite ca niște parcuri, nimic nu ți se pare mai trist decît un cimitir turc (aci la Constantinopol, mai toate așezate pe ripe), cu lespezile lor pornite la vale, cu pămîntul uscat și frămîntat ca după un bombardament, în care numai chiparoșii, singuratici chiar cînd la un loc formează un soi de pădure, se înalță închiși în ei ca niște suflete. Ici colo o floare de cîmp, dincoace ura mînunchi de iarbă, un gard de fier părăginit, măresc încă tristețea nemărginită, de ruine. Aș vrea să întreb, aș vrea să aflu din cărți și nicăieri nu găsesc nici o lămurire. Cimitirul de la Eyub l-am văzut în amurg, dar pe colina ripoasă era aceeași dezolare de ruină. Pe celălalt, sfînt și el, de pe coasta de la Rumeli Hissar, de pe țărmul Bosforului, l-am văzut bine din mersul vaporului la întoarcere: aceeași îngrămădire de stele, de marmoră roasă ca într-o curte de pietrar și aceeași părăsire în lumina egală a soarelui de miazăzi. Cimitirele creștine au înfățișare de parcuri cu vile în miniatură, marmora și intențiile arhitecturale încearcă să cheme o viață, s-o amintească și pe cît se poate s-o înlocuiască. În cimitirele turcești moartea pare definitivă. E taina, atît de adunată în văzduh, a chiparoșilor (acest frate îndoliat și înalt al bradului și al pinului), care nu întinde crăci, nu se destramă într-o căutare a pămîntului, ci se vrea numai către cer, ca un minaret negru de umbră închegată. Cred că și 'Quvîmtul românesc „chiparos” e nepotrivit. E parcă prea lărgit, mai ales la

plural, lipsit de acea subțiere sumbră și catifelată spre cer, care face copacul să pară un sul negru urlaș, de papură ecuatorială. „Chiparos” e plin de sugestia „chiparoaselor” și chiar a „tiparoase-lor”. Nu aş prefera nici turcescul „selvi”, ci cuvîntul grecesc prin ocol franțuzesc. „Cipreşii” păstrează, chiar în această enervantă înfăţişare, ceva din lipsa de familiaritate a morţii, care face din acest copac unicul parcă gînditor în lume, o fiinţă prezentă şi transcendentă în acelaşi timp, trăind singur, cu gol în jurul lui, fără promiscuitatea celorlalţi copaci, care îşi încălcesc crăcile, îşi amestecă frunzişurile, se reazemă unul de altul.

Străbatem cu maşina un peisaj de deal uscat înapoi spre Scutarii cu prăvălii şi circiumi, renunţînd să mai căutăm singurul mausoleu pare-se din cimitir, cel înfăţişat printr-un dom, năruit azi, sprijinit de opt coloane de marmură, unde e îngropat calul favorit al sultanului Mahmud.

Lunecăm în lumina vie de amiază, oare po-
leieşte moscheile şi marea, din nou cu
vaporul de-a curmezişul răspintiei de apă, de
data asta înapoi spre gura de fluviu a
Cornului de Aur. Trecem şi aeram pe lîngă
Kiz-Culesti, un chioşc mic, cu turn, aşezat pe o
stîncă abia ieşind din valuri, cam în mijlocul
pieţei. Are ceva dintr-o „loje de portar”, iar
prin aşezarea ei în mijloc pare menită să
înlesnească uriaşa circulaţie de corăbii şi
vapoare, ca un „agent de circulaţie” în
centrul unei pieţe mari, străbătute de mii de

automobile și trăsuri pe zi. Totuși, acest turn-insulă, ieșit din valuri de-a dreptul — parcă e o bisericuță albă — ■ în mijlocul răspintei de ape (și desigur într-o „poziție” mai privilegiată chiar decât „virful seraiului”, care dealtfel tinde spre acest Kyz- Culesi) are și el firește o legendă, mai ales poetică. A fost construit de sultanul Mahomed ca să ferească aci pe rozalba și plăpinda Mehar Gheghib, fiica lui, de mușcătura unui șarpe, prezisă de o țigancă ghicitoare. Dar o viperă tot s-a strecurat în mănunchiul de trandafiri trimis de șahul Per sici. Îngereasca făptură a fost însă mintuită, căci tinărul îndrăgostit a sosit după cum știți în clipa cuvenită să sugă și otrava din rană și fiorul îmbrățișării, și bineînțeles că sultanul Mohamed i-a dat pe Mehar Gheghib de soție. Acum, așa cum am spus, chioșcul în care se întâlnesc geometric cele trei direcții de apă: a Mării Negre, a Mării de Marmara și a Cornului de Aur, pare că nu îndeplinește alt oficiu decât al frumosului sergent suit de Ghazi Kemal pe o piatră de moară în mijlocul pietelor din Pera și Galata, semn de oprire, semn de pornire, Scutari? la dreapta! . . . Bosfor? drept înainte! . . . Cornul de Aur? la stînga! . . . Marea, mobilă, e verde ca de sticlă lichidă, iar caicele, care se deosebesc de bărcile din Çișmigiū numai pentru că sînt ceva mai mari și mai lungi, și mai ales au lăvicioara de-a lungul jumătății dinapoi așternută cu covor, își fac drum printre mahoanele grele și paralitice (familia corabie, gen șleپ) murdare

de mărfuri, printre bărcile de mare
botocănoase ca niște harabale, ocolesc
vapoarele cu bărci de salvare și mormane de
parme pe punte (cari parcă transportă numai
șerpi uriași încolăciți și coșciuge), sau se țin
copilărește după va- poarele-tramvaie ale
acestei Veneții a Orientului, care au băncile
covertei și ale punții veșnic tixiite de „public”.
E totul dominat de um tumult de sirene și de
stegulețe roșii cu semilună albă, cățarate ca
niște paseri pretutindeni, pe tot ce e înălțime.
Semiluna e pe toate edificiile, și la catartul
tuturor vaselor care au intrat în port
(pavilionul național e numai la proră).

Gustăm din cafele
turcești servite pe
bord, porniți parcă
să străbatem pînă
în fund „Cornul de
Aur”, zece
kilometri printre

colinele acoperite
cu moschei largi
ca niște veacuri,
de marmoră, dar
înconjurate de
mahalalele cu
zgîrie nori de
lemn, sortiți celui
dinții foc. Căci pe
cînd spiritul
practic al
yankeului clădește

din beton armat,
turcul fatalist, care
știe că din treizeci
în treizeci de ani
un foc uriaș e de
neînălțurat, în loc
să înfrunte soarta,
preferă s-o ajute,
așezînd totul
pregătit pentru
foc, ca gospodina
gătejele pe vatră.

Toate cupolele
largi sînt acum
acoperite cu
argint, iar mina-
retele, aceşti
eunuci spirituali,
albe şi spîne ca
nişte fuse uriaşe,
sînt mereu toate,
zeci şi sute,
paralele între ele.
E acolo în fund pe

rîpele colinei, cam
sub moscheea
Soleiman (albă și
mare cît o cetate),
și faimosul Fanar
cu străverii și
străverișoarele a
jumătate din boie-
rimea românească,
cîți vor fi mai
rămas în acest
„ghetto” grecesc,

căci o bună parte
au deschis
dughene și bănci
în Pera și Galata,
iar vara locuiesc în
vilele și palace-
urile de la
Therapia, pe
Bosfor

.Deocamdată trecem pe lângă faimosul „cap al Seraiului”. E, acum la întoarcere, pe stînga noastră, înfipt în valurile uleioase, cu Marea de Marmara în partea cealaltă, iar dincoace, cam spre noi, cu golful prelungit apoi zece kilometri al Cornului de Aur. Nu știu ce vom vedea mîine cînd vom vizita acest țărc triunghiular străvechi, care de sute de ani neurastenizează imaginațiile. Ceea ce văd acum prelungit în mare, spre turnul „agent de circu-

lație". este un colț de parc nu prea deosebit de cel al Rimnicului-Sărat sau al Tirgu-Jiului, cu alei sărace și ronduri prost plantate. Un monument, ea în orice oraș de provincie, cu statuia lui Mustafa Kemal în mers, îmbrăcat civil după cât se pare de aci, de la două, trei sute de metri. Sus, căci încet, încet, parcul se înalță, ca un crîng pe o colină, apar dintre platani cîteva coloane și acoperișuri ca de internat. Dar jos, tot în parc, mereu pe stînga noastră, pe malul Cornului de Aur, sint magazinele gării și liniile de garaj, cu care mergem paralel (pe locul lor, pe un eșafod înconjurat de rîndurile de paradă ale jenicilor și bostan- giilor, care țineau mulțimea curioșilor departe, a fost decapitat Brîncoveanu, ginerele și cei patru feciori ai lui). Dar iată că ne-am oprit. Vaporul nostru nu poate pătrunde pe apele lenese ale Cornului de Aur. Podul care unește monumentala moschee a Sultanei Valide (de pe malul Stambulului) cu marele magazin de cravate și articole bărbătești Pinto-Uriel (de pe malul Galatei) ne oprește ca un lung zăgaz de fier, amintindu-ne că ne-am întors. Debarcăm trecînd pe rînd printre alte vapoare (dacă nu mai e loc la debarcader) și ne aruncăm în automobile.

EYUB

Din coasta podului de fier (care taie ca un zăgaz Cornul de Aur), călcînd peste trape negre și scinduri oblice, care se clatină sub picior, ocolînd piramide de fructe și zarzavaturi, într-o larmă de nedescris, urcăm

într-un mie vapor-tramvai care va porni de-a lungul golfului, în formă de fluviu: Cornul de Aur. E greu să deosebești pe o distanță de câțiva chilo- metri țărm adevărat de pământ, de o parte sau de alta. Sintem mereu ca într-un lung port. În stînga sau în dreapta, nenumărate mahoane negre și corăbii, scoase poate din uz și îngrămădite în fața unor arsenale fumurii. Pontoane și cheiuri de lemn se țin unele de altele, cînd casele înseși, cu fațade dreptunghiulare negre, desfăcute în prea multe ferestre, dau în genere impresia unui peisaj de lemn și catarge, pe care cad pieziș razele lungi ale soarelui. Bulevardul nesfîrșit de apă, spre capătul căruia plutim, va fi, acolo, încoronat ceva mai tîrziu de discul roșiatic, cu spinele lungi, al asfințitului. Acum lumina e încă numai de aur, pe culmile molatece, paralele cu apa. Pe țărmul din stînga, al Stambulului, moschei cuprinzătoare, de o geometrie sură granitică (deși sînt de marmoră) violentează priveliștea, toate mari, de parcă fiecare e o Sf. Sofie, cu tipsile uriașe de argint, ușor boltite, suprapuse, strejuite de fusurile pure ale minaretelor. Iată pe cea mai imperială dintre toate: Suleimanieh. în spatele ei, a lui Baiazet. Mai departe, mereu de granit circular, geometric, în puzderia ca de traforaj a caselor înalte, subrede, cenușii, aceea a lui Mohamed al II-lea. Și altele și altele. Vasul nostru negru trece de la un mal la celălalt, spre micile debarcadere cu gheretele ca niște

dughene. Pe una scrie cu litere latine, banal, mic, ca o tăbliță de tramvai: *Fener*. Case paralelipedice de lemn vechi, murdare, urcă în sus coasta fără un metru de pământ liber, spre moscheea Selim. Această tăbliță e așadar insigna a o sută și ceva de ani din istoria domniilor românești? Se adună anii mei de școală și poveștile înșirerate ale copilăriei, se urzesc amintirile pamfletelor istorico-politice.

Ghica, Mavrocordat, Russeti, Suțu, nume rare și nume fanariote, alături unele de altele, până la roiul celor mulți, Mavrogheni, Caragea, Ipsi-lante și, mai jos, serdari și circ serdari din povestirile copilăriei cu haiduci, își caută un punct real de sprijin în tăblița ca de tramvai, de la felinarul debarcaderului: *Fener*.

Seria mea sufletească dibuie să se încorporeze acestei realități de aproape 1500 de ani în diferențele ei transformări. Dacă n-ar fi tăblița, n-ai deosebi cu nimic mahalaua istorică de celelalte, și nici așa nu știi unde sfințește, unde se limitează, iar când, în zilele următoare, am străbătut cu o nostalgie ancestrală mahalale cu ulițe în costise, cu lespezi desprinse, legate cu smocuri de iarbă între ele, printre case negre de lemn, cu balcoane cu geamlie și grădini închise, pe la răspintii cu platani, n-am cunoscut nimic și nu m-a recunoscut nici o stafie. Să fie tăblița, să fie o adăgăim noi totul? . . .

M-a lămurit mai
târziu scrisul unui
confrate poet și
istoriograf că în
mahalaua aceasta
fumurie și
bolovănoasă, cam
prin preajma patri-
arhiei, era *Vlah Seraiul*,
după cum în
mahalaua mai
mărginașe încă a

Balatului era *Bogdan*
Seraiul, cele două
„legații” (ca să
rămînem în stilul
acestui itinerar) a
Valahiei și a
Moldovei. Cea din
urmă s-a risipit cu
totul, dar cea
dinții, în care
„Vulpile
Brîncoveanului

ieșeau și intrau ca
într-o vizuină", mai
dăinuie puțin de
tot. Biserica
modernă, dar cu
absidă veche
scăpată de
incendiu, ctitorie a
lui Caragea Vodă,
avînd hramul
Panaghiei și
situată azi în

Badya Sokag. No.
9, în Fanar, e tot
ce-a mai rămas din
Conacul Țării
Românești. Căci,
dacă focurile
nemilostive
nimicesc cartiere
întregi,
cutremurile de
pământ, atît de
crunte aci, își iau

sarcina să distrugă
chiar construcțiile
celor care le vor, și
îndrăznesc așa
ceva, de cărămidă

.Dar vasul a plecat după cele trei minute de
oprire, doamnele în rochii ușoare sportive,
care sînt cu mine lîngă botul negru, dincolo
chiar de cabina pilotului, nici nu știu ce
drumuri da moarte am străbătut în gînd.
Seria lor e Pierre Loti, spre a cărui cafenea
mergem acum. Aurul luminii peste catargele
negre se face mai greu cînd cade pe apele
Cornului de Aur și mai sticlos pe cupolele
moscheilor. Și pe urmă e ultima schelă: Eyub.
Mahalaua cu prăvălii mici de port și bilei,
dughene de seînduri fără etaj, lipite unele de
altele, cu marfa (fructe, dulciuri, tăbăcărie și
manufactură) mai mult în stradă.
Girduri de oi și capre ne taie familiar și mi-
rositor drumul. Moscheea o vom vedea la ina-
poi. Drumul e bolovănos, vîros și urcă
printre două rînduri de grilajuri năruite, în
care stau grămădite stele funerare, ca mobile
zvirlite în magazine. Mă gîndesc că, oricît,

forma crucii creștine pe mormint poartă mai
vie intenția și gândul, decît aceste spărturi
dreptunghiulare de marmoră și piatră, dintre
care numai unele par că au fost lucrate. Așa e
cimitirul acesta sfînt și, afară de turbeuri,
toate cimitirele turcești pe care le-am văzut
eu arată așa. Deznădăjduit de părăsite, căci
afară de rarii cipreși, nu cresc flori, ci
mărăcini și scaieți pe mormintele care nu mai
au identitate, nici contur. Nici o stelă năruită
de ploaie și furtună n-a fost parcă vreodată
așezată la locul ei de vreo mină ploasă.
Căfeneaua lui „Pierre Loti” e o magazie că-
rămizie, ca un pichet soldătesc sub streășina
colinei. În jos de ea pe povîrniș, pînă în vale,
e cimitirul. Patru mese scoase în drum, cu
scăunele lîngă ele, fără nici un alt vestigiu, nu
invită nici un client. Dar cînd se așeza la una
dintre aceste mese, Pierre Loti avea în față la
cîțiva kilometri minunea unui arc de coline
pe care casele, apărînd de aci mai mari
parcă, se îndeasă unele într-altele ca un stup,
de la dreapta spre stînga. Pe coasta circulară,
cu profilări nesfîrșit crenelate, căci topografia
e modificată de optica locului, moscheile pun
continente de argint, străjuite de siluetele
fără prihană ale minaretelor ce străpung
văzduhul, de veacuri. Deasupra lor lumina
asfințitului dăinuie ca o părere de rău de aur.
Focul soarelui, care scapătă în spatele nostru,
aprinde în față ferestrele, luciurile de apă ce
mai răsar ici colo, și dă înșinări de sîdef
roșiatic, gălbui și portocaliu, cerului. Jos,

Cornul de Aur e ca un fluviu în fundul văii.
Splendoarea și tristețea sînt fără margini.
Din dreapta, de jos de la Eyub, pornesc drept
și mai spire dreapta, înălțînd culmea și urmărind
valea, zidurile, cele de o mie și mai bine de ani, ale Bizanțului.

Pornesc, aproape
fără ocol, cale de
vreo 6 kilometri,
ca să lege fundul
Cornului de Aur de
țărmul Mării de
Marmara,
închizînd, cu un
lung meterez înalt
și gros (cam cît o

casă cu două
caturi) la baza ei,
toiată Peninsula
Bizanțului¹

¹ Scrie despre ele Charles Diehl: „Pe una din porțile incintei se citește această inscripție: «Doamne Hristoase păzește orașul tău de turburare, de războiu. Sfărimă biruitoarea puterea dușmanilor». Multă vreme

.Chiar aci a răzbit întâi Mohamed Cuceritorul, spre surprinderea Paleologului care-l aștepta pare-se dinspre partea Bosforului. A venit aci nu numai cu oaste de uscat, ci și cu multe corăbii, împinse, peste coline, din Bosfor, pe tălpi groase de stejar unse cu seu. După ce orașul a fost prădat timp de trei zile și ars, iar populația înnebunită de măceluri, după ce a intrat călare în Sf. Sofia, Cuceritorul a început să construiască și, asemeni continuatorului lui, Ștefan cel Mare, cu care s-a războit atât de ineficace la Valea Albă, poate fi socotit drept un mare cuceritor. În locul palatului ars a pus să se clădească Seraiul, marea moschee Mehmet, biblioteca, a reorganizat Pa-tiriile creștine, dând libertatea cultului. O libertate condiționată de transformarea mai tuturor bisericilor creștine în moschei, procedeu continuat vreo două veacuri după aceea, așa cum se întâmplase cu Sf. Sofia.

El a construit aci, la locul de război al asaltului, și impresionanta moschee a Eyubului. A închinat-o amintirii tovarășului și stegarului Profetului, mort cu aproape 800 de ani înainte.

pioasa rugăciune a fost ascultată. La aceste ziduri într-adevăr au alergat să se zdrobească toate barbariile, Hunii, Avarii, Bulgarii, Rușii, Pecenegii, Arabii din Orient și Cruciații din Occident. Mai impozante decât Carcassonne și Aigues-Mortes, mai poetice decât Avignon, mai grandioase decât Roma veche, zidurile ale lui Teodosiu al II-lea sînt una din ruinele Constantinopolului, unul dintre monumentele cele mai pline de istorie".

tot la asediul zadarnic, de către Arabi, al Constantinopolului.

E dintre cele întru totul sfinte, înăuntru că-
rora intrarea necredincioșilor nu e îngăduită,
și rămânem cu toții în curtea copleșită de um-
bre și inserare.
Dăinuie încă după aproape cinci sute de ani și
platanul ur'as, de abia să-l cuprindă zece
oameni cu brațele larg desfăcute, sădit tot de
cuceritor. Ramurile lui paralele cu pământul,
albicioase și indoite ca trupuri de boa, aco-
pere întreaga curte, și-s întărite cu beton.
Aci, a lăsat el cu limbă de moarte poruncă
urmașilor, să vie să incingă sabia lui Osman,
orice nou sultan.

S-a inserat... Umbrele tăiate ici-colo de
candele ne-au desprins de noi, de sîntem
parcă într-un ținut de vis și spirite. Defilăm
pe lîngă zidul de cetate, prin dreptul unei
firide cu ferestruică de gratii dese de bronz.
Înăuntru e un mic serai luminat de candelă,
cu divanuri, covoare, sipeturi. E mormîntul
lui Eyub. Cînd eram mic avea cineva o
cruciuliță sfîntă. Dacă închideai un ochi și
priveai printr-un bob din mijlocul ei, vedeai,
ca dintr-altă lume, Erusa- limul. Și acum, om
în toată firea, privesc prin ferestruica asta de
parcă aș privi într-alt țărm, într-altă
lume.TOP CAPU SERAI
Cuvîntul are rezonanțe din basmele orientale.
Mai este și cea mai frumoasă priveliște din
lume, după nenumărate mărturii. Aci a fost
mărirea, fără pereche în splendoare, a atîtor
sultani. . . . Sublima Poartă, după ce fusese Bi-
zanțul imperial.
De aci au pornit porunci către oști să plece
cître principatele dunărene. Timp de aproape
400 de ani nici un domn n-a urcat scaunul
Moldovei sau al Țării Românești, fără să pri-
mească învoirea înaltă hotărîită de pe acest
petec de pămînt triunghiular. Numai de 70 de
ani e altfel. Harta îl arată drept un cap de
peninsulă. Peninsula e Stambulul, pe care îl
bate leneș la miazăzi Marea de Marmara cu
soarele sus, și pe care îl desparte de Pera și
Galata, Cornul de Aur. Capul, colțul, se înfige
în Bosfor. Un zid gros de cetate, crenelat,
care înlocuiește, pe strada îngustă cu tramvai
zgomotos, un rînd întreg de case, desparte
transversal, de la Marmara la Cornul de Aur,
nea- semănarea haremului și a curții, de

plăcintăriile, niarchitâniile și biloiu] de case de lemn.
Aci a fost începutul: Bizanțul antic. ... mai tirziu palatul împărătesei Placidia. După ce a urcat zidurile de la apus lăsind lenicerii morți pe întăriturile groase și înalte, după ce a străbătut paralel cu Cornul de Aur tot Bizanțul, Mohamed al II-lea, în timp ce orașul înnebunit ardea, a intrat deci călare în Sf. Sofia în ziua de 29 Mai 1453. Pe urmă ieșind a dat poruncă să se facă, în locul palatului ars, un mare Serai.
Incinta acestui Serai cuprinde mai întâi, cum treci înțiuul rînd de ziduri, grădinile. Acum aceste parcuri închid în ele cele câteva muzee, o școală de belearte, una de medicină și se poate spune că deși e afară în fapt, totuși, prin așezarea ei, însăși Sfînta Sofia e în grădinile Seraiului. Intrarea s-a făcut printr-una din cele patru porți practicate în zidul de cetate. Noi am intrat pe cea de lîngă vechea catedrală creștină: Bah-i-Humayun. Căci, în paranteză zis, Sublima Poartă nu e chiar o poartă, ci un întreg administrativ. Pe nesimțite, pe sub platani, pe alei bolovănoase, azi printre tărâbi cu fructe și dulciuri, de-a lungul a tot soiul de ziduri, după ce ai lăsat pe stînga muzeul militar, ajungi în curtea lenicerilor, de cumplită amintire¹. Un camarad arată un platan pe

¹ Această miliție, de permanentă prezență în istoria principatelor, fusese înființată de cel de-al doilea sultan, Orcan, cel care a luat odată cu titlul de padișah și reședința de la Brussa, pe malul

care cel condamnat la moarte trebuia să-l sărute, și, ceva mai alături, o urnă mare de marmură: acolo se aruncau trupurile tăiate. Capetele erau înfipite în țepi. Un alt platan cu trunchi de elefant, acum protejat jos printr-o platformă de beton, albit de vechime, e „platanul ienicerilor” cu bucătăria sfântă în scorbura lui. Ca să ajungă până aci măcar și tot socotea că a făcut ispravă mare, după ce cheltuisese multe pungi de bani, boierul muntean sau moldovean dornic de tron. Pe drum, în fundul grădinei, e *Orta Capu*, intrarea icentrală a Seraiului. Are ceva dintr-un donjon medieval, occidental. E înaltă, cu ziduri groase și cu odăi în cuprins ca o culă. Pe pereți atîrnă baltağuri și puști. Excursionistii așteap- poarelor cucărite, care apoi erau crescuți în legea mahomedană. Disciplina era cumplită, dar foloasele și scutirile atît de prețioase, că mulți copii de turci ținînd să intre în această oaste, s-a renunțat la recrutarea dintre creștini. Bucătăriile au jucat un mare rol în istoria acestui corp. A le pierde, era pentru ei tot una cu a pierde steagul. Lingurile le serveau ca semn de uniformă, prinse lîngă fes. Răsturnarea ca- zanelor cu mîncare era semn de revoltă. Atacurile lor orbești răspindeau groaza. Dar tot atît de mult au fost, prin continuile lor revolte, spaima sultanilor, de pe la 1600 încôace. Schimbau, oricînd gafa de măcel, domniile, după cum li se năzărea.

Mării de Marmara. Oastea a fost desăvîrșită de Murat I (cel ucis pe Cîmpia Mierlei la 1389). Ortacii se recrutau dintre prinșii creștini, dar, mai sistematic, prin măsura de a se lua o zecime din copiii creștini ai po-

Ienicerii au fost măcelăriți în piața At Maidan și desființați la 15 iunie 1828 de către Mahmud II, cind se revoltaseră împotriva instrucției militare europene pe care voia s-o introducă acest premergător al lui Kemal-Pașa. Vreo 25 de mii au fost tăiați de către bostanții inebuniți de vederea steagului sfînt desfășurat și de predicile ulemalelor. tã pe lavițe de piatră sã li se vîndã contra unei lire (80 de lei) biletul de intrare. Pe vremuri se intra cu fiori de moarte, cu ploconeli, cu nãdejdi în destin și teamã de nãpaste. Aga al Seraiului supraveghea locul. Cei care treceau pãtrundeau într-o nouã curte, cãci aci dai din- tr-o curte într-alta pînã sã ajunghi, ca și cum ai trece una dupã alta vãmile morții.

E în stînga un chioșc scund, cu divanuri scumpe, cu ferestre armonioase. Aci așteptau cei care, soli sau solicitori, cãpãtaserã dreptul sã ingenuinche înaintea Sultanului. E drept eã erau liniștiți cu cafele și șerbeturi cît timp așteptau. . . . Într-unui din pavilioanele alãturate e azi un muzeu de arme.

În sfîrșit, strãbatem, trecînd curtea cu platani (rotați și oaldairîm nãpãdit de ierburi, în iatacul oare în acest pãtrat face fața porții centrale. Sint douã camere joase, ou divanuri, ou un imens baldachin de stofã și macaturi aurite. Aci primeau sultanii. Am sã oaut sã vãd dacã înainte de a fi jupuit 'de viu Birinooveanu sau doamna Mania, iau ajuns pînã aci, oa sã cearã Înd urare.

Îleșînd prin ușa din fund, o nouã curte cu caldarîm de lespezi și cu amfore, cu corturi uriașe cît castelele. în dreapta spre rãșãrit, douã intrãri: una duce la un muzeu de porcelanuri verzi și albastre, cuprinzînd între ele și

darurile Brincoveanului, chineze. A doua, spre tezaur.

COMOARA PADIŞAHILOR

Sintem acum în plin mit şi fabulă. Sălile nu sint înalte, iar grătile ferestrelor mari împiedică lumina. E parcă nevoie de taină şi aer tare de vis. În mijloc de cum intri e Marele Tron. Un mic divan de aur cît să stea comod de tot pe perne scumpe, care azi lipsesc, un stăpîn al lumii. E deci o laviţă mare şi joasă, cu spătar. Probabil că din santal sau abanos în schelet. Nu poţi să ştii, căci e îmbrăcată în plăci de aur, ca într-o căptuşală. Rinduri de rubine alternează cu altele de perle şi turcoaze, ca şi cînd ar fi cuie menite să fixeze plăcile tăbliilor de aur. Te ameteşte. Inscripţia spune că e tronul şahului Persiei, Ismail, luat în luptă, la 1514, de sultanul neastîmpărat şi viteaz, Se- lim, tatăl lui Soleiman Magnificul. Aşadar chiar şi aceşti cuceritori şedeau jos, chirciţi, cu pi- coarele petrecute sub ei, cînd nu erau călare. Prietenii mei care caută simboluri şi înţelesuri cosmice, dacă nu metafizice, în fenomenele originare, ar fi în stare desigur să descopere ce noimă istorică poate să aibă acest aşezat „turceşte” la unul dintre cele mai războinice popoare ale lumii. Şi poate, pînă în cele din urmă, ce urmări, fie şi negative, a avut în istoria civilizaţiei europene.

Pereţii sint înlocuiţi cu racle în care se arată stofe scumpe, arme încrustate în fildeş şi rubine, cupe de cristal. Trei smaralde, cele mai mari din lume, precizează un catalog. Toate peşcheşurile pe cari sultanii învingători le-au primit sint aci. Ceasornice de aur cu

briliante, cheile de aur ale cetăților, aproape din basme, învinse, moschei și chioșcuri în machete de aur, tuburi pentru închis suiuriserisori, șisuri, tabachere. Aur, mereu de aur. Trebuie să fie trimis din China, prin solii de ani de zile, acest pavilion-pa- godă, din aur și fire subțiri de aur, în care fluturi, frunze, femei mici și felinare sînt din fildeș, rubine și turcoaze.

Alte sipeturi, de abanos, cînd nu sînt de aur. Mereu bătute cu pietre scumpe și mîrgăritare.

E dealtfel tot o sală de audiențe, mai veche. Aci Sultanii ascultau și porunceau din dosul unor gratii aurite. În timpul cînd vorbeau curgea o cîsmea ca să nu le audă spionii vorbele. Putem admira cele mai de seamă din ustensilele dinastiei Osman. Un serviciu de sulemenit și toaletă de aur și cristal, în care fiecare perie de unghii e încrustată cu rubine și din care nu lipsește micul clește, de aur și el, de smuls firele nedisciplinate ale sprîncenelor. Ba chiar sînt și niște bețișoare de fildeș încovolate, ou porci la vîm, iciacire serveau pare-se la scărpinat pe spate, acestor savanți ai voluptății.

Un tovarăș îmi atrage luarea aminte asupra unei racle de sticlă a decorațiilor. Nu sînt absente nici Ordinul Jartierei, nici colanul Ordinului Carol I, cu al său „Nihil sine Deo”.

Femeile din grupul nostru atît de numeros sînt palide. Din cînd în cînd se strigă una pe alta ca să-și arate uluite descoperirile. Vizitarea atîtor ruine pe cele mai multe le-a obosit, mai ales că nu le spuneau prea mult lucru.

Aci vedenia aceasta diabolică, de bogății neasemănate, deșteaptă în ele moșteniri adormite. Se opresc în fața cite unui sireag de perle, mai mii ca bobul de porumb, și nu se mișcă de- cit împinse de cele care vin în urmă. Galantarele mari, care cuprind costumele de sărbătoare ale cîtor treizeci de sultana, fac să se dilate toate privirile. Sint stoffe bătute în pietre scumpe, hamgere cu teci de aur și dintr-un singur smarald ca al lui Baiazet Fulgerul, al cărui turban se încheie printr-un alt smarald cit oul de bibilică. Dealtfel toate costumele sultanelor: ilice cu mărgăritare, scurteicuțe cu hermină, șaluri scumpe, iașmace și cearșafuri, înseamnă parcă o întrecere de fast și nebunie. Cînd ieși din nou pe prisma de marmoră a pavilionului sub platani cu frunze late transparente ca de castan, parcă ai ieși de stib vraja unui somn magic. O nouă poartă trecută. Sintem în altă curte¹.

1

Căci, după cum se vede, Seraiul nu este un palat unitar, ci e făcut dintr-o serie întreagă de chioscuri de toate stilurile și de toate formele, din superstiția fiecărui sultan de a nu locui în apartamentele în care a murit înaintașul lui. Dealtfel de pe la mijlocul veacului trecut, Mahmud, vrînd să termine cu povestea ienicerilor, mutase și reședința, de cealaltă parte a rîspîntiei de ape, sub Galata. Pe malul mării, cînd vîi cu vaporul, te întîmpină o viziune venețiană de marmoră albă dantelată, ajurată, cu o fațadă de aproape 600 de metri: DOLMA-BACE, noul palat

Deasupra e faimosul Ildiz-Chioșc, unde se
adăpostea haremul cu 300 de femei al lui Ab-
dul-Hamid.

Acareturile strict
personale ale
sultanilor și
sultanelor. Un
chioșc rotund ia!
Bagadudului, la
care ajungi urcând
printre terase cu
fintini, a-
miinitește încă o
dată splendorile
orientului. E în

clădit de sultanul Mothamed al VI-lea.

formă octogonală,
luminat din toate
părțile, cu cupolă
de faianță roză, cu
divan așternut cu
stofe scumpe. Are
cea mai frumoasă
privești
semicirculară,
spre Bosfor și
Cornul de Aur

.Alături de el e haremiul, din oare nu ne e
îngăduit să vizităm decât iatacurile joase și
largi ale sultanului, ale sultanei-valide
(sultana mamă) și ale copiilor. Pereți de
faianță, ferestre puține, mereu impresia de
scund și ascuns. În apartamentul marelui
eunuc, o odaie cât un divan de mare,

îmbrăcată în stofe, întunecată, căci n-are nici o fereastră, cu perdele grele auri. Ghidul îți spune cu înțeles echivoc că aci primea stăpînul pe favorita anunțată din vreme de către marele și flascașul eunuc (domn extrem de influent și de voința căruia depindeau capetele multor viziri, pași și domnitori europeni).
Ți-e arătată o curtică între două chioșcuri. Aci Mohamet al III-lea, în noaptea cînd s-a urcat pe tron, a pus să fie omorîți toți cei 19 frați ai lui, și a aruncat în Bosfor zece neveste însărcinate ale tatălui său. Voia omul să domnească liniștit.
Tradiția o începuse Bajazet Fulgerul care-și omorise fratele mai tînăr, frumos și viteaz fără pereche, ca să-și asigure tronul. Soleiman cel Mare își ucisese toți copiii ca să asigure moștenirea unuia singur, celui pe oare îl avea de la Roxalinda din Crime ca. Murat al III-lea a ucis cîinci frați; Osman al II-lea, frații și unchiul; Murat al IV-lea, din nou toți frații. Mahmud ia ucis pe frate-său, pe nepotu-său și a zvîrlit în Bosfor patru cumnate însărcinate. Alții i-au imitat.
Pe lîngă ei, Abdul Hamid, „sultanul roșu”, apare plin de omenie deoarece s-a mulțumit să-și țină fratele închis 30 de ani în palatul Ceragan, în loc să-i taie capul.
Cînd ieși din aceste săli joase, de un lux dospit, depravat și crud, frunzele platanilor mișcă ușor, late și străvezii în lumina soarelui.
La întoarcere străbatem din nou toate curțile și grădinile pînă ajungem la tramvaiul No. 12 din fața Sublimei Porți.
PRINKIPO ȘI EONUL FERICIREI

Pornirea e de la debarcaderul tuturor vaporăşelor-tramvai: Podul negru care pluteşte ca un zăgaz şi bulevard de fier pe Cornul de Aur. Trecem peste alte trape şi punţi, ocolim grămezi de fructe şi cărbuni, traversăm un vas strein şi, după ce vaporul-tramvai cu bănci de remorcă e întesat, ieşim în răspintia cea mare a istoriei, dintre Europa şi Asia. Ocolim lăsînd pe dreapta seraiul eu chioşcurile şi grădinile lui. Acum vedem clar pe un tăpşan, mult înspre *Capul Seraiului*, cu curenţi aşa de iuţi că în partea asta nici nu a fost măcar nevoie de ziduri de cetate, statuia lui Ghazi Kemal. Cînd ieşim în Marea de Marmara, identific fără dificultate spre apus, pe malul din dreapta al Stambulului, dîncolo de moscheea lui Ah-med, în rîndul zidurilor vechi, cîteva ruine care sînt Edi-Cule, Cula celor şapte turnuri, în care a fost închis şi însemnat cu fierul roşu pe frunte Brîncoveanu şi ai lui. Aproape o jumătate de an a cercetat zilnic dinlăuntru, de după gratii, priveliştea în care **mă** aflu acum. **I** s-a părut fără indoială o nebunie, fantastică, din altă lume, cu alte dimensiuni, posibilitatea pe care o aveau corăbiile de a se mişca în acest larg liber ca vasul nostru azi, la ceasul acesta. Mi se dă ades de către necunoscuţi, cu o stăruinţă obositoare uneori, „subiecte” de roman. Iată dau şi eu unul, pe oare dealtfel l-aş fi dezvoltat ou mesfirşit interes: Viaţa şi mai ou seamă moartea lui Constantin Brîneoveanu”. O lungă domnie de un sfert de veac a voievodului cucernic şi iubitor de cultură şi fast. A zidit palate imitînd de

departe pe Regele Soare. Cel de la Mogoșoaia, de la Potlogi și ruinele încă a vreo două stau mărturie. Minăstirea Hurezului, de aleasă frumusețe, înseamnă iarăși dovadă. Bogățiile lui sînt imense, familia bine-cuvîntată de Dumnezeu cu feciori mulți și fete frumoase. În Săptămîna Pastelor pe care ctitorul de biserici le aștepta în post și rugăciuni, căci chiar își înmormînta pe una din fete, apare un Gapugiuu de la Țarigrad cu poruncă înaltă ca Vodă și ai lui să se înfățișeze Marelui Vizir. Pătruns de tristețea destinului lor, aș adînci toată disperarea, toată îndoiala, toată uluirea cîte la Curte, în această primăvară din 1714 (an rău), cînd pe tot cuprinsul țării clopotele denilor sunau neîntrerupt și țîrgurile își vîruiau căsuțele, copiii așteptau haine noi, se roșeau ouă și se alegeau mieii pentru ospăt. Șovăiala e mare, căci Seralul era acum stăpînit de un Ahmet al III-lea, oare-și detronase și ucisese în 1702 fratele (oam dealtfel avea să fie și el detronat și ucis în 1730). Se țin sfaturi în miez de noapte, simt chemate rubedeniile, boierii de seamă.

„Deci, fiind în multe prepusuri la împărăție o domnie îndelungată ca aceea, nu vrea — spune litopisețul — să meargă la Poartă. Iar unchiul să Cantacuzinești, sfetnicul lui, nu l-au lăsat să ia într-altă parte, ci l-au îmbărbătat, numai să meargă la Poartă, că apoi ne-mergînd el, va aduce perire țării și boierilor. Și așa cu mare grijă au purces la Odriiu, și mer- gînd încet, și-au tocmit lucrul cu bani pînă a sosi, ca un domn bogat oe era, cît niici vizirul n-a avut ce-i face, ci încă l-au grăit de

bine către împăratul, că încotro se întorcea vizirul, totîi de bine îl grăia".
Ajunși la Țarigrad, și în ce ape de lumină și moarte trebuie să fi fost o îndelungă călătorie, cu intrarea în cetate fără îndoială prin poarta Adrianopolului, din sus de Eyub, de unde domnul și cei patru fii sînt aruncați de-a dreptul în temnița Edi-Cule, Liberă, doamna Ma-rica aleargă în toate părțile cu daruri scumpe, dar pîrile lui Ștefan Cantacuzino sînt mai tari. De cîte ori în deznădăjduitele ei treceri și încercări la toate ușile va fi străbătut acest Stam-bul, clocotitor de viață din toate părțile lumii.
Castelul acesta al celor șapte turnuri, din
7 _ Rapid _ Constantinopol - Bioram

97 malul Mării de Marmora, eu origini străvechi bizantine, reclădit de Mahomed Cuceritorul, era temnița de Stat. Acolo erau închiși ambasadorii statelor cu care Sultanii erau în război. Pereții sînt plini de inscripții. În mijlocul curții era „curtea capetelor”, căci acolo se făceau decapitățile. Un turn era anume sortit torturilor. După nădejdi și deznădejdi, după vești bune așteptate în fiecare zi cu sufletul ars, domnul creștin fusese dus în fața Serailului, lângă podul Calatei, unde era organizat spectacol, tocmai cînd un domn creștin se aștepta mai puțin: în ziua de 15 August — deci probabil într-o zi ca asta de August, cu marea iradiind, cu lumina înaltă ca un imn, cu soarele sus — deci în ziua de Sf. Maria, sărbătoarea doamnei Marica și în ziua în care el însuși împlinea 60 de ani (an rău). A fost decapitat întii gineriile Văcăresou, pe urmă cei patru feciori, iar la sfîrșit, domnul însuși, căruia nu i s-a desprins

complet capul de trup, Apoi, trunchiurile au
fost aruncate în mare. În apa acestei mări
care se zdrobește de coasta vasului nostru,
măcinându-se de elice, mspumindu-sie ca
într-un scoc de moară.

Ne apropiem de
niște măguri înalte
care par să fie
insule. Sînt
despărțite de
gîturi înguste de
apă, vreo patru
principale,
purtînd, după cum
sună, fiecare
numele ei: Proti,

Antigoni. Halki, Prinkipo

„Insulă a prinților”, nu se știe bine de ce . . .
Pentru că acesta era locul luxos de petrecere
vara al domnilor sau pentru că aci au fost
deportați și decapitați mulți dintre ei? Căci
nu numai stăpînitorii turci țineau să-și
asigure prin îndeletniciri preventive
tronurile, ci și ortodocșii bizantini. Iată că
numai aci în cea dinți dintre aceste insule,
muntoase și împădurite (caire, pentru
călătorul ce se apropie pe vapor, apar din
marea albastră ca o turnă de mistreți negri
cit dealurile, și alții mărunți de tot, e drept),
au fost cîteva asasinate istorice.
Erau pline de minăstiri, căci Bizanțul era
religios, dar iată — vorbește un ghid banal —
la ce slujeau uneori aceste minăstiri:
„Pe aci (în insula Proti) se găsea odinioară o
frumoasă minăstire, în care Michail Ranga-
beul s-a ascuns după fuga sa dinaintea lui
Leon Armeanul, care-i luase tronul. Dar și
acesta fu asasinat mai tirziu de către Michail
Bilbîitul și corpul lui îngropat chiar în această
minăstire, unde dealtfel fuseseră închiși,
după ce au fost schilodiți, cei patru copii ai
lui. Roman Leca- penul, socrul lui Constantin
Porfirogenetul, a fost și el închis aci de
propriul său fiu pe care și-l asociase la
conducere”.
Altă minăstire, clădită de împăratul Roman
Diogene — care și-a sfîrșit și el zilele aci ■—
era așezată în locul cel mai înalt al insulei. A

fost aci îngropat împăratul Leon. De asemenea au fost închiși aci de către Timisheu, Leon Focas și Nicefor, fiul lui. Cea de a doua insulă, Antigoni, își are și ea victimele ei. „Pe virful aoesitei insule sie afla o minăstire a *Schimbării la Față*, clădită de Vasile Macedoneanul, în care au fost închiși: Ștefan Magistrul, de către Roman Lecapenul (cel ce fu și el închis mai sus) și Ștefan, fiul lui Lecapenul, de către Constantin Porphyrogenefcul".

Domnia cere multe fără îndoială, și nu știu dacă jumătate din cei ce au domnit în lume, au murit de moarte bună.

Dealtfel ceea ce străbate cu o rezonanță nedumeritoare în sufletele noastre de azi, e fără îndoială amestecul acesta de crimă și religiozitate pe care-l înfățișează, în amintire, istoria Bizanțului și a Stambulului deopotrivă. E parcă o adevărire a acelei legende, balcanice și ea, care vrea ca tâlharii, pioși, să se închine înainte de a porni la asasinat, iar după ce l-au săvârșit să aprindă o făclie la icoană, dacă nu au mijloacele să înalțe o biserică, respectiv o moschee.

Și de ce n-ar fi mai explicabile decît în restul Europei preocupările mistice ale metafizicei aci la porțile Asiei, unde se întâlneau lungile drumuri ale Egiptului, ale Indiei, ale Chinei prin Turckestan? De unde veneau, din depărtări nemăsurabile, toate cotropirile, toate devenirile fabuloase, toate dospirile acritice în haine de basm.

Pe aci, prin apropiere, s-au prăbușit nu numai împărați oare au dilatat imaginațiile, nu numai popoare, ci, răstimp de cîteva mii de ani, civilizații întregi, lăsînd strigoii lor. E de

înțeles deci că aci în mijlocul năruirilor, al capriciilor demiurgice, al reușitelor oare depășesc însăși rațiunea, al execuțiilor periodice în masă, altul trebuie să fie sentimentul existenței și concepția despre destin și noroc. Ce puteau să însemne aci ideile de adevăr, dreptate, libertate și, în urmă, de naționalitate, ce caracterizează cultura aceluiaș apus, care, față de de restul continentelor, poate fi socotit drept o peninsulă ferită? Ele sînt bune pentru cei care pot trăi și pe lumea asta . . . Celui ce-și poate pierde bunurile și capul în orice clipă, dă-i năluca unei vieți viitoare. (în apus nu toate războaiele, nici pe departe, însemnau nimicirea populației civile, ci multă vreme numai ostile, și acele de mercenari, sufereau, pe cînd în Asia mică și prin Turkestan, era tradiția trecerii prin foc și sabie, a „biciului lui Dumnezeu“.)

Dealtfel se face mereu o comparație confuză opunîndu-se răsăritul, apusul, și religia, știința. Erupția mistică, provocată de accidentul marelui război, a scos și mai mult în suprastructura culturii de azi acest antagonism, pus în ecuație greșită, cerîndu-se, de unii, o întoarcere la evul mediu, fie neotomist, fie neo-ortodox.

Atîți gînditori autentici au arătat, de la Renaștere încoace, că opoziția dintre știință și religiozitate nu e tot una cu opoziția dintre știință și spiritualitate. Dar între acestea din urmă nu e nici un soi de incompatibilitate. Nici filosofia, nici știința — dovadă marile ipoteze științifice mai noi — nu exclud o teză spirituală a existenței. Ceea ce e contradictoriu și oarecum imoral — în sensul

ideal al cuvîntului, căci în sensul social al necesităților e poate dimpotrivă — este această noțiune de religie, adică necesitatea unui oficiu intermediar, organizat lumește, cu necesități materiale. Surprinzătoare e firește ideea aceasta a unei spiritualități funcționînd ca un factor intervenționist, cu pretenții excesive de idolatrie și în stare de represalii cumplite în caz de nesatisfacere. Ideea de religie jignește tocmai prin materialismul și conformismul ei și nu pot spune că nu m-a nedumerit mult pariul pascalian: Dacă Dumnezeu există, atunci ai făcut bine că ai crezut. Dacă Dumnezeu nu există, atunci n-ai pierdut nimic, crezînd totuși că există. Pariu căruia i s-ar putea opune următorul: Dacă Dumnezeu nu există, necrezînd, n-am comis o lășitate în plus. Dacă există, El e neapărat Perfect, deci nerăzbunător, deci mă va judeca după faptele mele, nu după adaosul, superfluu pentru El, că am crezut sau nu.

Dealtfel i se reproșează științei, care e la baza culturii europene, că nu face pe om fericit. Mă indoiesc că știința absolută a promis cuiva fericirea. Ținta ei este adevărul și nimic decît adevărul, atît cît mintea omenească poate descoperi din adevăr, indiferent dacă acel care-l va descoperi va plăti acest lucru cu fericirea lui, indiferent chiar dacă descoperirea adevărului va face lumea întreagă, însăși, mai puțin fericită.

În orice caz, de cîte ori ni se vorbește de fericirea pe care ne-o aduce religia, se vorbește totdeauna de fericirea individuală a ascetului, a iluminatului, comparat cu bogătașul artritic, juisor al tuturor aplicațiilor practice ale științei, la care s-ar putea

răspunde, fără concludență, că e mai fericit
savantul iluminat, care se sacrifică pentru o
idee, decît califul clăditor de moschei,
mingîietor de haremurî și exploator putred
al sutelor de mii de supuși.
În realitate, ca și naționalismul, ca și capitalul
[. . .] odată trecută din planul ideologic, adică
în momentul triumfului ei, în cel social,
religia implică și fatalitatea corupției.

Cei care merg în
sutană să ajute pe
ciumați Ƨa și cei în
halaturi care
tratează pe leproși
[. . .] sînt din
aceeași familie:
sînt cei despre
care se poate
spune: „ce sont les

mêmes qui se font
tuer" și sînt toți de
aceeași parte a
baricadei, pe cînd,
dincolo, sînt cei
care, în scaun
episcopal, [. ..]
dacă nu în fotoliu
de academician,
exploatează,
punînd înainte
ideea, credulitatea
celor mulți. E
neîndoios că

religia, ca și airta
dealtfel, ca și toate
încercările sociale
de pînă acum, nu
poate da decît o
fericire
condiționată,
individuală.
Ecuația fericirii so-
ciale, în oare intră
factori materiali,
psihologici și
sociali, rămîne
pentru un viitor

probabil foarte
îndepărtat, dar
cred tot de
resortul științei,
care însă nu și-a
luat nici un anga-
jament pe această
cale, abandonind
pentru moment
politica,
dictatorilor,
maselor sau diver-
selor clanuri fie
religioase, fie laice

.Acum Prinkipo e mai cu seamă o căutată stație climaterică. Numeroase vile de lemn, vopsite alburii ca ușile de apartament, așezate unele pină în marea verzuie și stincoasă, altele, pe terase cu grădini de smochini și pini (foarte puțin măslini) alcătuiesc un refugiu estival de mare lux, căutat mai ales de greci [...]. După debarcader pătrunzi într-un centru cu prăvălii curate, pline ou fleacuri viligiaturistice , care îți amintește, ca toată stațiunea dealtfel., de Băile noastre Herculane sau de oricare altă stație.

Pentru ca să realizeze culoarea locală, o parte din excursioniști, domni gravi și doamne, și mai tinere și mai așa, vor încerca să realizeze înconjurul insulei, într-o oră, pe măgari. Dar măgărușul e un animal care merge unde vrea el și eiteodată deloc. Pri urmare îi vom culege pe drum pe toți îndrăzneții cavalcadei, cu hainele murdare, cu picioarele julite.

Pe terasa plină de lumină, luxoasă a hotelului de frunte (și în fața căruia cei care putem înota, căci nu e plajă și marea e dintr-o dată foarte adincă, ne-am scăldat în apa mării ca într-o baie de argint) se prânzește sub cel mai înalt cer, cu viziunea fabuloasă și atenuată a Constantinopolului în zare.

Întoarcerea în seară, cu cîntece tinerești, cu înghesuiala pare-se obișnuită aci, ne oferă din nou feeria de lumină a Bosforului. De trei zile e parcă o plutare în ireal.

ȚONUL FRUMUȘETEI

De ce am aminat pină în ultima zi vizitarea moscheii Kariéh, dinspre poarta Adrianopolului, deși am trecut prin apropierea ei de cîteva ori cu automobilul și de vreo două

ori pe jos? Cred că o lăsasem pentru la urmă
prevenit de Ch. Diehl că frescele acestei bise-
rici de fostă minăstire creștină sînt „unul
dintre cele mai pure monumente ale artei
bizantine”. Aș fi vrut-o ca un rezumat esențial
și ca o- concluzie . . . De ce nu fac sforțarea s-
o văd, acum, în această jumătate de zi liberă,
de ce prefer o hoinăreală în pulberea de
lumină, cu reverberația colinelor și a marilor
ape care ne înconjoară?
Sînt obosit. . . Mă copleșește o senzație de
inutil, se iscă în mine un refuz de acceptare.
Sînt numai de cîteva zile aci și încep să simt
golul acestei splendori orientale. Prea mult
aur risipit, prea multă culoare, prea multă
virtuozitate decorativă. De cum intri într-unui
din aceste monumente arhitectonice și
artistice, te copleșește intenția hipertrofiată
de fast și pompă. Poate că un an s-ar putea
trăi într-o baie de frumos și lux, dar pînă la
capăt nu se poate să nu ai o senzație de
îmbuibare. Bineînțeles e vorba aci de un
coeficient personal de nerezis tență la
frumosul decorativ, noțiune săracă, socotim
noi, și de atîtea ori am vestejît-o, cu modestie
firește, cînd necesitățile condeului ne-au dat
prilejul. Vidul acestor acrobatii de frumusețe
ne întărește mai mult în convingerea, de
atîtea ori exprimată, că frumosul, de orice
înțeles în afară de cel de cunoaștere, nu ține
de esența artei, deși farmecul lui poate fi
uneori amețitor, așa cum se întîmplă, de
pildă, aci, în această fuziune de frumusețe
grecească și orientală, în această „montare
nemaivăzută”.

Că această formulă a frumuseții a putut dăinui aci 1200 de ani, fără să contribuie decît palid la patrimoniul culturii europene de azi, e un exemplu de sterilitate menită să provoace melancolia.

Apologia acestui entuziasm al Bizanțului, care e Charles Diehl, are atîtea concesii făcute evi-denței, potrivnice laudei, că pînă la urmă te rarefiază în adeviune.

. . . „Arta bizantină a fost o artă oficială și o artă de lux, care avea evident să-i răpească adesea frăgezimea și viața”¹.

....„După o lungă perioadă de preparații și dibuiri, în care a combinat ingenios tradiția helenistică și lecțiile vechiului orient, mereu viu în Siria, în Egipt, în Asia Mică, a ajuns în secolul lui Justinian la o admirabilă înflorire. Sf. Sofia, minune de știință și îndrăzneală, înseamnă apogeul stilului nou, pe care îl caracterizează gustul splendoarei, căutarea efectului decorativ, iubirea pentru culorile tari, izbitoare, grija de pompă și de majestate, tot ce face frumusețea monumentelor din această perioadă, a Sfîntului Dumitru de la Salonic, a Sf. Apolinariu-Nou și a Sf. Vital de la Ravena. A fost prima vîrstă de aur a artei bizantine”. Și a fost în realitate și moartea ei, căci, pornită pe calea aceasta, epuizarea era de strîictă fatalitate, așa cum, în rezumat judecînd, montarea fastuoasă, oricît de fascinantă, a ucis teatrul.

¹ Charles Diehl, Bysance Grandeur et Decadence *passim*.

Impresia noastră, pe care o formulăm de altminteri cu sfiială, e că toată civilizația bizantină a fost condamnată la sterilitate din adaptarea unei formule care ducea pe o linie de garaj cultural, moartă.

La jumătatea celui de al șaselea veac ea își epuizase posibilitățile creatoare în toate domeniile. În artă, peste această Sf. Sofie nu s-a trecut. În teologia ortodoxă însăși, iarăși nu s-a ajuns la nimic superior celui monument filosofic care era așezarea dogmatică și care, după cite știm, acum era încheșată, toate încercările de a o destrăma eșuând. S-a trăit ulterior numai din imitarea și exploatarea creațiilor din vîrsta dintii.

Canoane pentru gîndire și canoane pentru frumusețe. Dar să continuăm:

... „Intoleranța religioasă care a dus la distrugerea multor texte antice” ...

... „Cea mai mare parte dintre autorii bizantini au avut ambiția supremă de a imita în operele lor pe cei mai iluștri autori ai Greciei și au fost foarte mîndri să reproducă, cu un fast adesea manierat, grația sobră a aticismului”.

... „În toate clasele societății bizantine, se regăsește, oricare ar fi adevărata cauză, același gust pasionat pentru disputele teologice, tot atît de mult în piața publică sau în cabinetul de lucru” ...

... „Este un fapt remarcabil că teologia constituie, ea singură, jumătate cel puțin din ceea ce a produs literatura bizantină” ...

... „Cînd rogi pe cite unul să-ți schimbe bani, scrie nu fără ironie un părinte al Bisericii, el te îndoapă cu o disertație despre deosebirea dintre Tatăl și Fiul. Vrei să știi cît costă

păinea? Vinzătorul îți răspunde că Tatăl este mai mare decât Fiul, și dacă întrebi de cumva e gata baia, ți se anunță că Fiul s-a născut din nimic". . . .

. . . „Prin multe trăsături, Bagdadul și Bizanțul (ca și Stambulul de mai târziu N.R.) se aseamănă: prin luxul pompos și eticheta ceremonioasă de care se înconjură suveranii, prin locul pe care îl țin, în viața politică a Statului, palatul și intrigile sale, prin izbucnirea bruscă a carierelor norocoase și a dizgrațiilor, prin frecvența revoluțiilor militare.

Mai seamănă prin închiderea cu grijă a gineceului creștin, cu totul la fel cu haremul musulman, prin dragostea pentru splendoare și costume magnifice, prin grija constantă pentru atitudinile majestoase, și de asemeni prin gustul pentru cruzime și răspindirea singelui". . .

. . . „Din vechiul Orient și-a luat Statul bizantin tradiția monarhică, iar Biserica creștină a găsit acolo modelul multora din ceremoniile ei, și tot de acolo Arta bizantină a învățat că funcția ei esențială era de a glorifica pe Dumnezeu și pe împărat". . .

Ca "boaite epocile sterile, are alături, de voluptatea dezbaterilor teologice și gustul discuțiilor istorice, „întreagă această societate bizantină are gustul pasionat al istoriei" și al erudiției pentru erudiție.

„Puține figuri sînt mai semnificative decât aceea a unui Constantin Porfirogenetul, a cărui carte despre *Ceremonii*, oa și aceea despre *Administrarea Imperiului* atestă etc." . .

. . . „Respectul tradiției a răpit acestei mari mișcări teologice orice originalitate și orice

libertate de spirit... Nimeni nu i-are ambiția să găsească... toți se sprijină pe autoritatea marilor teologi de altădată și din ce în ce mai mult". . . .

Numai că aci nu înțelegem reproșul lui Diehl, căci Biserica, așezînd odată dogmele, nu avea nevoie de gîndire, ci de credință, altfel ar fi căzut în schismă.

. . . „Singure elocvența religioasă și hagiografia păstrează un aspect mai viu. Dar și în privința asta cea dintîi, prin abuzul, pe care-l face, de procedee retorice, prin întorsătura abstractă, dogmatică și rece pe care o dă prea adesea producțiilor sale, este ciudat de lipsită de interes. Și mai ales, cu toată știința și activitatea teologilor greci, cu toată frumusețea cîtorva din operele lor, caracterul strict confesional al gîndirii bizantine în materie de religie, a dăunat științei independente, spiritului de descoperire și libertate”.

Aci Ch. Diehl se dovedește din nou grav neînțelegător față de scopurile pure ale religiei, care nu are a face cu știința, cu spiritul de descoperire și cu libertatea.

Dar ceea ce e mai puțin firesc decît această carență a științei, a gîndirii descoperitoare și a libertății, e lipsa de interes a literaturii bizantine . . . „Literatura bizantină, din pricina imitației prea servile a formelor antice, are un aspect destul de convențional, și cu tot talentul real al scriitorilor ei, e lipsită de frăgezime, spontaneitate și viață . . . Ea a dezvoltat gustul subtilității, al manierismului, iubirea pentru fraza sonoră și goală, căutările ingenioase ale formei, care țin loc de gîndire și dispensează de ea”.

Plin de emoție însă, Charles Diehl vorbește despre arta bizantină . . . „Să se considere pe de altă parte deco-
rațiunea bogată, cu care această artă a împodobit bisericile, plăcăjele de marmură policromă cu care a îmbrăcat pereții, mozaicurile pe fond albastru și aur care strălucesc la curba cupolelor și a bolților, frescele ale căror zone suprapuse se aliniază pereților edificiului. E un sistem întreg de o bogăție, de o splendoare, de armonie incomparabilă, și se observă totdeauna o minunată înțelegere a culorilor, un sens profund al efectului decorativ, o atentă căutare a impresiei fastuoase și magnifice”.

Asemenea motivare face însă să plătească chiar pasagiile sincere și calde de tot în sprinul artei iconografice, una dintre gloriile autentice ale Bizanțului. Sfiit obositoare, această splendoare de tot soiul, fastul și luxul vieții cotidiene, cu hipodromul marmorean și întrecerile lui, cu bogăția locuințelor particulare, rivali- zînd cu magnificiența palatelor imperiale. Costumele, serviciul de aur al meselor, echipagiile cunosc aceeași orgie de culori; de aur, de argint, de smalt și ivory, de perle și pietre scumpe. E prea mult pentru gustul nostru, se știe, materialist și juisor.

Patru zile, chiar
patru săptămîni,
da . . . o mie de ani

însă nu, căci ar fi o
destul de obo-
sitoare încercare.
Îți vine o poftă de
piatră seacă, de
fugă în stepă, de
mere crude, de
ghețari alpini

.în mai puțin de o jumătate de eon, huma-
nismul culturii occidentale a dat pe
Descartes, Dante, Cervantes, Leibniz,
Shakespeare, Rabelais, Montaigne, Ronsard,
Racine, Corneille, Molière, Molière,
Newton, Copernic, Galilei, Goethe, Schiller,
Gutenberg, Columb, Rafael, Michelangelo,
Leonardo da Vinci, Rubens, Rembrandt,
Beethoven, Wagner, Karat, Fichte, Hegel,
Pestalozzi, Einstein, Husserl., Victor Hugo,
Balzac, Stendhal, Ibsen, Baudelaire,
Mallarmé, Proust, Claude Bernard, Pas-
teur și toată chirurgia (citind la întâmplare și
lăsând deoparte știința aplicată însăși) în cul-
tura pură, cărora Charles Diehl le opune, fără

s-o spuie dealtfel, rodul a unui aproape triplu
răstimp, a o mie două sute de ani de cultură
bizantină, pe mării istorici: . . . „Procopie
Agat- hias, Menandru, Evagrius în veacul al
VI-lea, Theophylacte Simocaita, în al VII-lea,
Constantin Porphyrogenetul și Leon Diaconul,
în al
X- lea, Psellos și Michail Attaliatul în
al XI-lea, Nicefor Bryenne, Anna Comnen,
Cinnamos, Nicetas în al XII-lea, Acropolit și
Pakimer, în al XIII-lea, Nicefor Grigorie și
Joan Cantacuzen, în al XIV-lea și ultimii în
fine, Chalcondyles, Ducas, Phrantzes,
Critobule”. Sau pe străluciții teologi:
„Leonțius de Byzanț în veacul al V-lea, Maxim
spoveditorul în veacul al VI-lea, Joan
Damaschin și Theodor de Studion în veacul al
VIII-lea, Photius, în al IX-lea, Psellos, în al

lea, Euthymios
Zigabenos, Nicolae
din Metohia,
Nicetas
Acominatul, în al
XII-lea veac și mai
târziu, într-al XIV-

lea. Palamas,
Canta- cuzin sau
cei doi Cabasilas și
rivalii lor Grego-
rie Akyndinos
(traducătorul lui
Sf. Tomas
d'Aquino) sau
Demetrus
Cydoniess
(traducătorul Sf.
Augustin).
Filosofia
reprezentată prin

Michel Psellos și
discipolul lui, Jean
Italos; retorica
prin Photius,
Eustațiu și Michail
Acominatul și mai
ales marele poet
religios Roma- nos,
sau poetul de
limbă de rînd
Digenie Akri- tas
etc. etc

.În artă, monumentele citate de el sînt, în 112

afară de Sf. Sofia, Sfîntul Dumitru de la Sa-

lonic, Sf. Apolinariu-Nou sau Sf. Vital de la

Ravena, iar mai noi, mozaicurile de la mos-

cheea Karieh, frescele de la Mistra, bisericile

de la Athos, din Macedonia, Serbia, Rusia.

Mărturisim că adîncind în noi motivele și fără să tăgăduim „frumusețile” Bizanțului nu încercăm nici o nevoie de întoarcere la Evul Mediu, așa cum ni se cere în ultimul timp, ci mai curînd simțim esențiale afinități pentru acel humanism occidental, trudit nu de ideea cultului Ființei Supreme, sau de problema fericirii viitoare, ci urmărind cu prețul oricărei jertfe, fie și cu sacrificiul vieții de apoi, un alt soi de năluca, aceea a adevărului, a cunoașterii, a biruinței conștiinței substanțiale, inhibit morale, asupra materiei, deasupra principiului „mîntuirii” și „frumosului” însuși. „Adevărul, asprul adevăr” chiar în imposibila lui realizare absolută.

„CHARME ORIENTAL.”

Să rezistăm deci splendoarei și subtilității bizantine, să rămînem fără uimire în fața virtuozității și diversității ei în fast, să ne sustragem nălucirilor acestui trecut oriental plin de ispite de tot felul, să ne refuzăm farmecului acestei patrii a politeței și a politicei încîntătoare, să nu facem ca poetul apusean rob al amenității musulmane (căci pentru păstrarea tainei ei artificiale se castrau cu sila copiii,

cea ce totuși ar trebui să impresioneze un poet), al cărui simț critic se anula în fața unui suris prevenitor, încît a putut să scrie: „Cît sintem de departe de acest „Sultan roșu” (e vorba de Abdul Hamid) care fu prințul bănuiei ucigașe, maestrul teroarei, dar ai cărui ochi de vultur puteau totuși să farnece,, cînd revelau dintr-o dată cît de mult sufletul său de nepătruns rămînea inaccesibil încă milei și chiar duioșiei. Era un suveran de altădată,, o mare figură a trecutului întîrziată în veacul nostru al XX-lea, noi nu putem înțelege groaza sa în fața viitorului țării și rasei sale amenințate din toate părțile și n-avem dreptul să judecăm ceea ce numim crimele sale (?). Cît despre mine, care am primit din partea sa atîtea probe de simpatie, aș fi un ingrat dacă, intrînd în acest palat pentru înția dată, de cînd el nu mai e aci, nu aș aminti de umbra lui”.

Firește, pentru
cîteva „probe de
simpatie” e
stînjenitor să
imităm pe Pierre
Loti și nu putem

renunța la
conștiința noastră.
E oarecum mult să
ni se ceară să
renunțăm la
dreptul de a-i
judeca asasinatele
acestui „mare
suveran" pentru
amabilul motiv că
era bine
intenționat. Sub
impresia unei
cafele aromate, a

unei țigări
imperiale și a unui
apus de soare
melancolic,
deasupra
Bosforului,
comitem o
literatură hi-
pertrofiată
absolvind pe cel ce
și-a ținut fratele 30
de ani închis în
acel palat al
Ceraganului, ale

cărui ruine
afumate te
întâmpină pe
Bosfor, la
apropierea de
Sambul

.Aceste temeneli și acest suris le-a cunoscut de pildă și Carol al XI-lea în mod cu totul deosebit, după cum îmi arată o carte veche de tot pe care o am acum pe masă»Ca să se descotorosească de un musafir care le cam încurca socotelile, turcii l-au pofit să se predea lor fără condiții (căci după înfrângerea de la Poltava, se refugiase lângă Bender cu o tovărășie de vreo trei sute de călăreți), ceea ce firește orgoliosul suveran nordic a respins cu dispreț. O armată întreagă a primit porunca Șe- raskerului să atace conacul de la Varnița, iar lupta cumplit de sîngeroasă a durat pînă seară, acoperind ograda cu cadavre. Cînd au văzut că nu izbutesc în nici un chip să dezarmeze pe magnificul înfuriat, au dat foc casei și numai așa a luat sfîrșit lupta.

Pașa, care privise ziua întreagă din apropiere lupta, așa ca la teatru de ghiduși, a găsit de cuviință că e locul să danseze cîteva sala-

malecuri și cel mai cordial suris răsăritean cu puțință.

— V-ați purtat ca un adevărat rege.

— Și tu întocmai ca un adevărat pașă, se zice că a fost răspunsul sec, al celui ce știa acum ce preț are o temenea orientală și un suris (bizantin), căci își vedea mai bine de jumătate din tovarășii inimii lui măcelăriți".

OMUL

Farmecul trecutului și toropeala tradiției n-au scutit pe turci de nici una din durerile morale ale marelui război.

A trebuit să vie un om de voință crâncenă și de luciditate occidentală, ca să facă dovada că dintr-altă parte decît din ducerea mai departe a trecutului poate veni puțină îndreptare. Ke- mal Pașa a cerut otomanilor să treacă din evul mediu, prelungit de ei pînă în 1918, de-a dreptul în veacul acesta". în numele tradiției ni se spune că asemenea „salturi" sînt o imposibilitate. Concepția istoricistă invocă esența unei metafore, care asimilează necesitatea continuității trecutului cu ideea biologică a copacului, care-și trage seva numai din pămîntul de baștină, a rădăcinei care nu se poate înălța decît în propriile fructe și se osîndește „cultura de import" ca un copac fără rădăcini, menit pieirii etc. Ceea ce este fără îndoială destul de adevărat. . . Dar tot biologică este și noțiunea altoiului, care arată că uneori e foarte avantajos să împrumutăm de la soiuri vecine mici crîmpele vitale, pe care le resădim în carnea stearpă. Procesul biologic care se petrece e într-adevăr uimitor. Pomul pipernicit, întîrziat, cu fructe rare, e regenerat, dintr-o

dată, în toate fibrele lui. Se hrănește mai viu și mai ales hrana îi prieste. Toate organele îi sint influențate și înfățișarea i se schimbă . . . Roadele sint, fără posibilitate de comparație, mai îmbelșugate și mai frumoase ca înainte. Principiul lui vital, care se irosea, își găsește o formulă de rodnicie maximă a tuturor posibilităților lui. Între alții, de altminteri, un savant german a susținut o teorie, însoțită de el de un lung examen pretins al faptelor, care nouă în practică ni se pare iluzoriu, anume că toate geniile omenirii au fost produse de încrucișări de neamuri¹. Poate că într-un fel această selectivitate a elanului vital e și aceea care pune atîta farmec în amorurile dintre cei de neamuri diferite.

Generalul victorios și desigur genial, Mus- tafa Kemal, despre care istoriograful lui însuși²are convingerea că e născut dintr-un amestec de sînge, a distrus, în formă firește,

1

B. Springer: *Die Blutmischung als Grundgesetz des Lebens*. Verlag der Neuein Generation. Lipsa de puritate etnică a cîtorva dintre principalele figuri ale culturii noastre pare indiscutabilă. Dealtfel uneori scoatem pentru noi înșine un argument de încredere în viitorul excepțional al neamului românesc (atunci cînd va dobîndi o conștiință autentică), tocmai din sugestia de încrucișare de popoare, aci la rîspîntia unui continent (și-a cîtorva rase), care au fost principatele românești.

2

Dagobert von Mikusch: Ghazi Mustafa Kemal (Ressurrection d'un peuple N.R.F.)

căci pînă la convingeri nu ajungi, și nici nu e nevoie să ajungi uneori, întreaga moștenire a tradiției. **A** desființat Sultanatul și, ceea ce e încă mai grav, Califatul. Într-un stat de esență religioasă, căci islamismul e o formă de stat religios, a separat biserica de stat, a laicizat școala, la un popor ai cărui hoși erau și singurii dascăli. A introdus alfabetul latin și scrierea de la stîngă spre dreapta, occidentală. (Și e de reținut pentru luciditatea și puterea lui de hotărîre că, prezentîndu-i-se după șase luni de muncă sterilă comisiile numite pentru fixarea alfabetului, fără să aducă o soluție, într-o singură noapte a fixat el însuși alfabetul). **A** desființat haremul și voalul pe ochi. A interzis fesul, impunînd pălăria. Se pune firește întrebarea dacă altoiul va prinde, infuzînd o sevă nouă poporului turcesc, care a fost atîta vreme „bolnavul Europei”. Sînt multe probabilități ca răspunsul să fie afirmativ. Altoiul pe care l-a ales Mustafa Kemal, din civilizația europeană, e și cel mai virulent, ca să spunem așa. Naționalismul a înlocuit un stat religios, supranațional, cu unul laic, profund național, și se pare că a regenerat astfel poporul turc. A nimicît tradiția ca să ajungă mai sigur la miezul sănătos al poporului. Eliberînd de o presiune excesivă organele, le-a înlesnit o circulație. Desființînd ceea ce se cam numește specificul național (sultanat, califat, harem, scrierea sfîntă, de la dreapta spre stîngă, fes etc.) se pare că a promovat, dacă ar fi să judecăm

tradus din limba germană.

după rezultatele de până acum, însuși naționalul în esența lui¹.
Căci, în 1919 cînd Kemal a convocat Congresul, se înțelege mai bine sensul acestui „specific național” dacă vom cita următoarele:
„Literatura română de astăzi? zise d. Hașdeu, zi albind cu bunătațe... încercări mai mult sau mai puțin fericite, avînd mai mult sau mai puțin noroc de izbîndă a momentului și datorîndu-și mai adesea orîi modelui atît succesul trecător cît și împiedicarea unui succes mai durabil. (în 1897, cînd apăruse, în afară de Eminescu, Amintirile lui Creangă, Teatrul lui Caragiale, Viața la Țară a lui Duiliu Zamfirescu N.R.). Iată un exemplu:
Eminescu, Eminescu este incontestabil un talent, cu toate defectele lui; dar Eminescu, deși a avut după moarte norocul de a trece *pentru cînta timp* la modă, din aceeași cauză, tot din cauza modelului, a avut nenorocul să lucreze sub o direcțiune absolut străină de spiritul românesc, o direcțiune specifică, regională, eterogenă față cu ideatiunea poporului nostru, — sub direcțiunea, la modă pe atunci, a unei școli literare — sub direcțiunea școlii pesimiste-schopenhaueriste germane. Afară de forma externă a producțiilor lui, adesea presiliată, aproape nimic nu este original sau măcar specific românesc. Mai toată opera lui este un răsăd al ideilor pesimiste-schopenhaueriste, care au făcut modă cînta timp în universitățile germane; e marfa ieftină a studenților germane de pe la mijlocul secolului, în urma confuziunilor politice, redată, sub etichetă locală și, firește, cu multă dibăcie, tinerimii române — budhismul antic, fiert încă o dată în cratița nemlească și de acolo făcut ciorbă a treia oară într-o pală românească, drept hrană proaspătă pentru întărirea noilor generațiuni.
— Nu, nu! adaugă d. Hașdeu. „Eminescu a avut talent, dar e departe de a se putea numi un mare poet național”.
(Caragiale. Note și Reminiscențe îngrijite de Paul Zarifopol pag. 173, Ed. Cultura Națională).
greșul Național de la Erzerum, soarta imperiului și a poporului turcesc era hotărîtă. Grecia avea să primească Tracia și o parte

din Asia Mică, Franța, Cilicia, Italia altă parte din Coastă, Arabia și Siria luate, toată regiunea Tigrului și Eufratului de asemenea, Constanti-nopole, cu Strimtorile, trebuia să devie stat internațional, iar restul imperiului avea să treacă, asemeni Marocului, sub protectorat, împărțit în trei zone de influență, engleză, franceză, italiană ... Veniturile publice erau confiscate de „Datoria Othomană”, iar streinii urmau să nu fie supuși legilor, ci deasupra lor, după regimul umilitor al Capitulațiilor.

Exasperind sentimentul național al unui popor care se credea pierdut, și al unei armate învinse, câștigând singeroasa bătălie de 14 zile și nopți de la Sakaria, creind astfel în mijlocul Asiei mici o Marnă turcească în fața ofensivei grecești, provocând peste un an o nouă bătălie și urmărind câteva sute de kilometri trupelor înfrunte ale regelui Constantin, aruncându-le apoi în mare la Smirna, eliberând, după Asia mică, întreaga Tracie turcească și alungind în cele din urmă ocupația aliată din Constantinopol, Mustafa Kemal și-a binemeritat numele de Ghazi, de salvator al neamului său.

Că reformele întâmpină poate o ultimă rezistență, e neîndoios, de vreme ce a fost nevoie de pedeapsa cu moartea pentru mulți care nu voiau să lepede fesul; că pot duce, în diversele straturi ale poporului, la unele rezultate comice, e cu putință; că poate lua naștere și acolo o școală împotriva „forme fără fond” (și superficială) e sigur. Că Istambulul e încă un oraș murdar, cu o poliție mediocră nu e de tăgăduit. Dar cel mai lăudat altor are nevoie de timp pînă să pătrundă în toate capilarele organismului pe care a fost transplantat. De-

altfel e de remarcat că totuși vechea capitală se transformă. La înălțimea cartierului Taksim, a apărut ca din pământ un cartier american ca aspect, mare cit un oraș, construit parcă tot într-o singură vară. Spre Edi-Cule, la periferie, alt cartier cu totul occidental, pare să se fi născut tot de un an încoace. Se mai spune că regimul actual disprețuiește metropola prea amintitoare de trecut și a preferat să creeze o nouă capitală modernă, din vechiul orașel provincial Ankara, pe care n-am văzut-o și nu putem ști ce înseamnă.

Negreșit, poporul turcesc suferă mult fără calif și fără fes. Cu atât mai mult cu cât îndură și o mare dezamăgire. El nădăjduia că după ce a detronat dinastia Osman, Ghaziul se va face el însuși sultan, calif și poate, cine știe, va pune fes și va întemeia o nouă dinastie. Dar Mustafa Kemal nu vrea să fie decît președinte de republică, cu pălăria pe cap, pur și simplu. Cînd delegația celor cîteva sute de milioane de musulmani din India, Arabia, Africa (decî și ai celor din afară de hotare, sus- trași disciplinei interioare, destul de aspre) s-au prezentat să-l proclame Calif al Islamului, descendent al Profetului, el a refuzat, lămurin- du-se: „Demnitatea de Calif n-are nici un sens și nici o rațiune ca să existe, nici din punct de vedere material, nici din punct de vedere politic; nu are decît o valoare istorică. Cei care mă vor Calif au posibilitatea să asculte de poruncile mele? Atunci n-ar fi ridicul să mă împăunez cu o

autoritate iluzorie, care n-are sens și motiv de a exista²¹⁴
Tovarășii localnici ne cheamă de grabă și cu emoție pe terasa casei dinspre Bosfor, ca să ne arate o barcă cu motor, ce vine dinspre Capul Serailului, trece, lăsînd un lung triumf de apă răscolită în urmă, la cheiul geometric al palatului de marmură dantelată, Dolma Bace. În picioare, în mijlocul ei, îmbrăcat civil, drept ca o statuie, e un bărbat ale cărui trăsături nu le putem desluși de aici.
— Ghaziul. . . E venit de două zile de la Ankara.

Oamenii aceștia
sînt că de pe la
1500 și ceva
începe, de la.
Suleiman
Magnificul, o vo-
ință atît de

¹ Dagobert von Mirusch: Ghazi Mustapha Kemal, pag. 305, 308.

înzestrată cu
puteri de realizare
nu și-a mai plimbat
privirea peste
frumusețile
molatice ale
Bosforului. Și e și
puțină „culoare
locală”, o aromire
dintr-o mie și una
de nopți, în
destinul acestui
băiat de mic
funcționar, orfan și

păzitor de capre,
care câștigă bătălii,
răstoarnă imperiul
și califatul, creind
un stat nou . .

.NOTE

i însuși Camil Petrescu, după propria-i mărturisire, a trecut, în fața tabloului amintit, printr-o asemenea zguduire, iar scena e dată ca exemplu pentru lămurirea conceptului de revelație într-un articol din revista Fundațiilor.

II Hortensia Papadat-Bengescu.

ⁱⁱⁱ Ușor de recunoscut în această replică marele adept al efectelor binefăcătoare ale autosugestiei, care era Camil Petrescu.

iv Ba mai mult, Camil Petrescu a și încercat să realizeze teatral un asemenea subiect:

„Dealtfel, în decursul anilor, am vrut să realizez scenic drama lui Constantin Brîncoveanu, pentru care am adunat sertare întregi de material”.

v Despre Mustafa Kemal și europenizarea turcilor, vezi un articol anterior apariției acestui reportaj: „Fes și costum național” (1925).

CUPRINSUL

O călătorie trăită cu luciditate..... &
Notă asupra ediției..... / 8
Pasișcă preliminară19
Dar e furtună.....22
Un spital pe valuri.....26

Bosforul.....	32
Nu mai sînt fesuri.....	40
Sf. Sofia minunea dinții.....	43
Hypodromul tradus At Maidan.....	48
Groaza de moarte.....	50
Dedesubt-Deasupra.....	53
Rumeli-Hissar.....	57
Harta vie.....	62
Basmul mincinos.....	67
Taina cipreșilor.....	69
Eyub.....	79
Top capu serai.....	86
Comoara Pașahilor.....	90
Prinkipo și eonul fericirei.....	95
Eonul frumuseții.....	105
„Charme oriental”.....	114
Omul.....	117

Note 12S

Redactor: VIRGIL BULAT Tehnoredactor: CONSTANTIN RUSU
 844 p. de tipar 21 XII 1973 An6mt. 1974 Comanda fic.
 844 / Col. de tipar: 4 tiraje 2.000+140 Filtria: tip înalt A
 90 g/w. Formă 70 x 90/32 C.Z. pentru bibliotecă: 859.0-
 92
 Tiparul executat sub comanda nr. 729/1973 la
 Republica Socialistă România. Nu-mi plac deloc
 călătoriile. Sînt superficiale toate și uneori
 vulgare ca niște vise ratate. (...) Dealtminteri
 peisajele exterioare — cele mai frumoase
 chiar — sînt neapărat mai puțin interesante
 decît cele interioare, care merg în tine ca în
 adîncimi fosforescente de mină și de moarte.”
 CAMIL PETRESCU

